

DCIDOB 43. LA DONA AL MÓN.

Introducció.

LA DONA AL MÓN

Al llarg de la història el paper de la dona en la conformació de les diverses societats —tant a nivell social i cultural com polític i econòmic— ha estat marginat a un segon pla. La tradició ha confinat la dona a un protagonisme passiu i de suport a les activitats pensades i executades pels homes.

El segle XX ha portat grans transformacions que a la vegada han qüestionat, pel fracàs del seu resultat, algunes maneres de funcionar. Ens trobem amb fenòmens —com la creixent degradació del medi ambient, la distància abismal entre el Sud i el Nord del nostre planeta, etc.— que necessiten, per insostenibles, solucions urgents que a l'hora de buscar-les i aplicar-les han de tenir en compte, sens dubte, aquell sector de la població mundial que s'ha mantingut marginat: les dones. Fins i tot des de diversos organismes internacionals, com les Nacions Unides, s'ha «descobert» la importància de reconèixer i potenciar el paper fonamental de la dona en totes les activitats humanes, també en treballs i llocs de responsabilitat, per poder portar a terme el que s'ha anomenat desenvolupament sostenible: aconseguir un desenvolupament econòmic i humà que no porti a l'esgotament dels recursos naturals, que són necessaris per a la nostra supervivència i la del nostre planeta, a la vegada que respecti els drets humans fonamentals.

Aquest monogràfic vol donar una visió de l'estat actual de la dona al món. Per una banda, conté una sèrie d'articles que analitzen la situació de les dones a diverses regions; per l'altra, ofereix dades, extrems de diversos estudis realitzats durant els últims temps per diferents organismes internacionals, que mostren una realitat que demana prendre mesures per millorar la condició de la dona. En aquest sentit, a nivell legislatiu i jurídic s'ha avançat molt en reconèixer en diferents convenis internacionals (ratificats ja per molts països) i nacionals la igualtat de drets i d'oportunitats entre homes i dones. Però de la teoria escrita a la pràctica, a la vida quotidiana, el camí no és fàcil. Ens trobem amb barreres culturals i tradicions que pesen a l'hora d'afrontar canvis, encara que aquests siguin del tot necessaris. Així veiem que a mesura que es puja en l'escala d'especialització i de responsabilitat —del món polític, de l'econòmic, del cultural...— les dones van perdent la seva representació; veiem també que la manca d'inversió en l'educació femenina té relació directa amb l'índex de mortalitat infantil, amb el creixement descontrolat de la població...

Des de la declaració per part de les Nacions Unides de l'Any Internacional de la Dona, el 1975, i el Decenni de les Nacions Unides per a la Dona: Igualtat, Desenvolupament i Pau (1975-1985), el treball per corregir les situacions abans esmentades ha estat molt important: s'han format Comitès de treball i s'han iniciat estudis i elaborat estadístiques, ara sí, més o menys fiables. També, després de dècades d'ignorar les necessitats de les dones, els governs i les organitzacions internacionals han, finalment, començat a reconèixer les dones com una clau indispensable per aconseguir l'avenç en l'economia dels països en vies de desenvolupament (PVD). A poc a poc, en diferents pobles i ciutats dels PVD les dones estan creant els instruments per augmentar la confiança en les seves possibilitats, per cobrir les seves necessitats i les de les seves famílies i per fer de les comunitats llocs més saludables per viure; creant, a través de xarxes d'enllaç i de cooperació entre elles, el tipus de solidaritat que pot produir el canvi polític i social necessari.

DCIDOB 43. LA DONA AL MÓN.

Evolució del paper de la dona en el context internacional.
Elisabet Mañé

EVOLUCIÓ DEL PAPER DE LA DONA EN EL CONTEXT INTERNACIONAL

Elisabet Mañé

Malgrat l'evolució positiva de la situació de les dones al Món des de la Segona Guerra Mundial, sobretot pel que fa al reconeixement jurídic dels seus drets a nivell internacional a partir de la creació de les Nacions Unides, aquestes encara estan desproporcionalment representades dins la pobresa, l'analfabetisme, l'atur i el treball poc o gens remunerat.

En molts aspectes el període posterior a la Segona Guerra Mundial és únic en la història ja que sofreix grans transformacions que canvien el panorama mundial: s'elabora la Declaració dels Drets Humans, neixen 93 països independents, es produeix una expansió sense precedents de l'economia mundial, la població mundial creix d'una manera més accentuada que la que es produí durant els tres segles anteriors i hi ha un avenç importantíssim dins la ciència i la tecnologia.

Al mateix temps, aquest període obre noves perspectives per a les dones. Elles no han estat beneficiàries pacífiques o víctimes de les transformacions abans esmentades; han tingut un paper i algunes vegades han liderat iniciatives. Segons mostren diversos estudis i estadístiques sobre el tema, la situació de les dones ha canviat: estan més educades, són més actives econòmicament, tenen més paper polític... Es dona una nova situació de confiança i de cooperació entre elles que ofereix moltes possibilitats en el present i, sobretot si es consolida, de cara al futur.

Però és clar que la discriminació contra les dones, implícita en les actituds, els costums i les lleis que s'han donat al llarg de milers d'anys, implantada en profundes arrels culturals i pràctiques tradicionals, no pot ser canviada en poques dècades. Les següents afirmacions, recollides de diversos estudis sobre la situació actual de la dona al món, en són un exemple prou il·lustratiu:

— En la indústria manufacturera, una dona cobra per hora de treball tres quartes parts del que cobra un home.

— Deu de les onze democràcies més velles del món han esperat al segle XX per introduir el dret de vot de les dones: la primera fou la de Nova Zelanda al 1893 i l'última la de Suïssa al 1971.

— Les dones, amb algunes excepcions, representen el 50% de l'electorat i només mantenen al voltant del 10% dels seients del poder legislatiu.

— En els països en vies de desenvolupament (PVD) dues tercers parts de les dones de més de 25 anys (davant la meitat dels homes) mai no han estat en una escola.

Les dones i les Nacions Unides (NN.UU.)

Les principals fites

1945. La Carta de les Nacions Unides declara en el seu preàmbul «la igualtat de drets entre els homes i les dones».

1946. Es crea la Comissió de la Condició de la Dona per portar a terme el seguiment de l'estat de la població femenina als diversos indrets del planeta i promoure els seus drets.

1952. S'adopta la Convenció sobre els drets polítics de les dones, primer instrument internacional que atorga a les dones els mateixos drets polítics que als homes: dret a vot i elegibilitat i dret a ocupar funcions oficials.

1957-1962. Adopció de convencions sobre la igualtat dels drets i dels deures dins el matrimoni i dins la seva dissolució.

1967. Declaració sobre l'eliminació de la discriminació de les dones.

1975. Es proclama Any Internacional de la Dona.

Se celebra la **Conferència Mundial de l'Any Internacional de la Dona** a Mèxic, D.F. on s'elabora el primer *Pla d'Acció Mundial per l'avenç de la dona*. És un programa detallat, dirigit a governs i a organitzacions no governamentals, on es determinen els principals punts que necessiten l'adopció de mesures a nivell nacional: la cooperació internacional i la pau, la participació poli-

tica, l'educació i la capacitació, el treball, la salut i la nutrició, la família, la població, l'habitatge, la investigació i els mitjans de comunicació de masses.

1975-1985. *Decenni de les Nacions Unides per a la Dona: Igualtat, Desenvolupament i Pau*. Es va descriure com «l'inici d'un esforç internacional per corregir els errors de la història». Aquest decenni va portar la creació de dos òrgans nous de les NN.UU.: el Fons de Desenvolupament de les Nacions Unides per a la Dona (UNIFEM), que financia activitats innovadores de desenvolupament en benefici de la dona, especialment en regions rurals del món en vies de desenvolupament, i l'Institut Internacional d'Investigacions i Capacitació per a la Promoció de la Dona (INSTRAW), que treballa per a una participació més ampla de la dona en les esferes econòmica, política i social.

1979. L'Assemblea General de les NN.UU. aprova la *Convenció sobre l'eliminació contra la dona*. Se l'anomena també la Carta dels Drets de la Dona. Va entrar en vigor el 3 de setembre de 1981 i ha estat ratificada per més de 100 països.

1980. La Conferència Mundial sobre la Dona, que es porta a terme a Copenhague, adopta el Programad'Acció per a la segona meitat del Decenni de les NN.UU. per a la Dona: Igualtat, Desenvolupament i Pau. Es demana a les institucions que analitzin les dades i les tendències recents.

1985. Es porta a terme la Conferència Mundial per a l'Examen i l'Avaluació dels Assoliments del Decenni de les Nacions Unides per a la Dona, a Nairobi (Kenya). Senyala la fi del decenni. Els governs participants adopten per consens les *Estratègies de Nairobi orientades cap al futur per l'avenç de la dona fins l'any 2.000*. El programa previst per als anys 90 consisteix en invertir en la dona per assegurar un desenvolupament equitatiu i durable.

1990. La Comissió de la Condició Jurídica i Social de la Dona inicia una anàlisi i una avaluació de les Estratègies

de Nairobi. Els resultats són descoratjadors. La Comissió descobreix que la situació de la dona s'ha agreujat en moltes parts del Món, especialment en els països en vies de desenvolupament on s'ha produït un estancament econòmic o un creixement negatiu, un augment constant de la població, una reducció dels programes socials i una regressió alarmant de la condició de la dona en les esferes de l'educació, del treball i de la salut. A més la Comissió ha advertit que, en no aconseguir-se una veritable igualtat d'oportunitats entre ambdós sexes, les societats hauran d'enfrontar-se a l'alt cost d'un desenvolupament econòmic i social lent. Així, exhorta que s'acceleri el ritme de l'execució de les *Estratègies*.

1995. Se celebrarà la Quarta Conferència Mundial sobre la Dona.

Per aquest motiu les Nacions Unides han iniciat una campanya educativa mundial destinada a sensibilitzar sobre els obstacles que existeixen per executar les *Estratègies de Nairobi orientades cap al futur per l'avenç de la dona*. Dins aquesta campanya s'ha editat la publicació *La mujer: retos hasta el año, 2000* on es recullen, entre altres, els reptes a assolir abans d'entrar al nou segle:

Els reptes jurídics

Amb l'objectiu d'accelerar el procés d'igualtat jurídica entre l'home i la dona és necessari:

- Augmentar el coneixement sobre els drets que les convencions internacionals i les lleis nacionals concedeixen a les dones;
- Enfortir els mecanismes nacionals per l'avenç de les dones;
- Ratificar la *Convenció per a l'eliminació de totes les formes de discriminació contra la dona* per part de tots els països;
- Garantir el compliment de les lleis que salvaguarden la igualtat de la dona i establir penes per l'incompliment;
- Abolir totes les formes d'esclavitud i prostitució de la dona;
- Establir una edat mínima legal per contraure matrimoni i assegurar el consentiment mutu d'ambdues parts, així com el dret de la dona a conservar la seva pròpia nacionalitat;
- Garantir el dret de tota dona a comprar, vendre, posseir, heretar i administrar bens i qualsevol dels altres recursos de manera independent;
- Proporcionar protecció legal a l'accés de la dona a la propietat de la terra, al crèdit, a la capacitació, a les inversions i als ingressos en peu d'igualtat;

Els reptes en la salut

Les tendències negatives de l'últim decenni es podrien contrarestar si

s'adopten immediatament les mesures següents:

- Millorar la salut de la dona i de la nena amb el seu accés a uns serveis adequats i amb la planificació de la família i la nutrició;
- Augmentar els pressupostos nacionals destinats a la salut amb l'objectiu d'assegurar la prestació de serveis gratuïts d'atenció primària de la salut, la conservació i el millorament de les instal·lacions sanitàries existents, el millorament del subministrament d'aigua apta pel consum i el subsidi de medicaments amb recepta;
- Assignar fons nacionals a la investigació i a la prestació de serveis de planificació familiar i assegurar el dret de cada dona a decidir el nombre d'embarassos; desanimar l'embaràs en edat primerenca;
- Reduir la mortalitat derivada de la maternitat amb l'atenció de la salut prenatal i de la nutrició;
- Realitzar campanyes sobre la distribució equitativa de les responsabilitats domèstiques entre l'home i la dona;
- Establir la immunització mundial contra les sis principals malalties transmissibles de la infància: la tuberculosi, la diftèria, la poliomièlitis, el xarampió, el tetanus i la tos ferina;
- Imposar severes sancions a l'infanticidi fernení prenatal i postnatal;
- Eliminar la pràctica tradicional de la circumcisió femenina.

Els reptes de l'educació

Educar la dona és una inversió d'alt rendiment en el desenvolupament socio-econòmic de la societat en general, ja que beneficia tota una família. Així és imperatiu que en el proper decenni els governs i el sector privat:

- Realitzin un esforç per posar fi a l'analfabetisme fernení;
- Intensifiquin els esforços a favor de l'ensenyament primari universal;
- Revisin tots els llibres de text amb l'objectiu d'eliminar tots els estereotips sexuals i d'incloure-hi la contribució de la dona a la civilització;
- Millorin l'ensenyament secundari de les noies, especialment en les zones rurals on es poden oferir incentius a les famílies per tal que les noies segueixin estudiant;
- Garanteixin l'accés, en peu d'igualtat, a l'ensenyament i a la capacitació de qualitat en totes les matèries i en tots els nivells i ofereixin tracte preferencial o subsidis financers que facilitin l'accés de la dona a les universitats dominades pels homes;
- Promoguin la formació de més professores en els nivells de secundària i universitat;

— Augmentin l'escala de sous i les condicions de la professió docent en general;

— Animin a la dona a escollir les ocupacions dominades pels homes i eliminin la segregació en els programes d'estudi.

Els reptes econòmics (treball)

— Adoptar mesures especials per augmentar la proporció de dones que participin en la presa de decisions econòmiques;

— Establir programes concrets de capacitació, especialment per a les dones que viuen en la pobresa extrema, amb la finalitat de millorar la seva condició;

— Ampliar la definició de les persones «econòmicament actives», amb l'objectiu d'incloure a les dones que realitzin tasques productives no remunerades en els PVD.

— Incloure el treball remunerat i no remunerat de la dona en els comptes nacionals i en les estadístiques econòmiques;

— Garantir oportunitats de treball en peu d'igualtat;

— Proporcionar, en igualtats de condicions, l'accés als crèdits financers, als beneficis familiars i al dret a participar en activitats de lleure, culturals i esportives;

— Assegurar que la dona amb fills tingui dret a treballar, a la llicència per maternitat i a altres prestacions analògiques;

— Desenvolupar serveis per reduir el volum del treball domèstic i el de l'atenció de l'infant que realitza la dona;

— Garantir la mateixa remuneració pel treball de valor comparable;

— Assegurar serveis adequats de benestar social (per exemple, seguretat social, pensions i prestacions per l'atur).

Reptes polítics

Amb la finalitat de fomentar el poder de la dona per prendre decisions polítiques, els governs, les organitzacions no governamentals, els partits polítics, els sindicats, el sector privat, les agrupacions femenines i els partits han de:

— Adoptar mesures especials per augmentar la proporció de dones que participin en els processos de presa de decisions polítiques;

— Garantir el dret de la dona al vot, a presentar la seva candidatura en les eleccions i a ocupar càrrecs públics o polítics;

— Realitzar campanyes per promoure les qüestions de la dona en les plataformes polítiques;

— Crear xarxes de suport de manera que més dones puguin participar en les campanyes per ocupar càrrecs públics, en els àmbits popular, estatal, nacional, regional i internacional;

LA DONA - ÀFRICA SUBSAHARIANA

la marginació del colonialisme, tot i que avui existeixen diferències significatives entre la dona de les zones rurals i de les urbanes.

A l'àmbit rural, encara se subvalora la importància d'enviar les nenes a l'escola. En principi, és el nen qui ha de formar-se i pujar al «tren del desenvolupament». Aquest fet ja fa comprensible que, tan a curt com a llarg termini, s'accentui el protagonisme de l'home i la invisibilitat de la dona. Aquesta situació, protagonisme de l'home i invisibilitat de la dona, es tradueix en jerarquia.

Tot i no haver pujat al «tren del desenvolupament», el 85% dels conreus està en mans de les dones, i avui en dia està prenent força la teoria de l'error comès en no incloure la dona als projectes de desenvolupament.

L'aportació de la dona rural africana a la supervivència del seu continent és sobradament demostrable. Segons un recent informe de la FAO, el descobriment que les dones contribueixen a l'agricultura molt més del que s'havia reconegut, justifica la creixent sospita que part del programa de desenvolupament del Tercer Món no s'ha dirigit a les persones adequades.

Per altra part, a les ciutats, la dona africana està pressionant per fer notar la seva presència, tot i que aquesta es va fent visible molt lentament i en sectors molt limitats, com l'ensenyament

i la sanitat, camps tradicionalment reservats a la dona arreu del món. L'africana es mou molt bé en el camp del comerç, tenint en compte la poca indústria que hi ha al continent, ja sigui com a assalariada o empresària.

Tot i que cal deixar clar que es tracta d'una minoria molt reduïda de les dones, als coneixedors de l'Àfrica difícilment se'ls haurà escapat la imatge de les africanes als ferries o als autobusos portant les seves mercaderies sovint d'un país a un altre: les mami-benz de Nigèria, les nana-benz de Togo, etc. Aquestes dones han aconseguit molt poder actualment i fins i tot han creat el seu propi sistema de finançament -l'anomenat **tontines**-, molt extès a l'Àfrica Equatorial, Camerun, Gabon, etc.

El tontines consisteix en crear grups en que els estalvis de totes les membres no es dipositen als bancs sinó que s'entreguen a una d'elles cada vegada, de forma rotativa. Les fish-mamies de Ghana, les nana-benz, les mami són les grans empresàries de l'Àfrica Occidental, que inicialment venien de tot en parades ambulants, algunes de les quals són actualment riquíssimes, posseeixen xarxes de distribució i s'han apoderat del comerç.

La presència de la dona a les universitats africanes és molt respectable actualment, situació que agrada als seus compatriotes, ja que els homes africans

estan utilitzant equivocadament l'argument que les africanes formades a Occident estan molt lluny dels valors tradicionals, sobretot per la influència del feminisme occidental. Ells tenen reticències a acceptar l'existència de valors positius i negatius tant a la tradició africana com a l'occidental i que l'africana que ha complementat la seva formació africana amb l'occidental està en condicions de seleccionar els valors positius que conte cadascuna d'elles.

També a nivell polític i governamental creix la representativitat de la dona: per exemple, a Ghana tenen una representació pròpia a l'Assemblea Nacional. La dona de la zona urbana no està al marge dels processos de democratització que s'estan anunciant a Àfrica, sinó que fa sentir la seva opinió creant associacions de dones a tot el continent: l'associació de dones juristes de Benin, l'associació de dones empresàries de Guinea-Conacri, de Nigèria, etc.

Per tant, és encertat concloure que les dones africanes avui estan implicades en un esforç continuat per millorar la seva condició i per estar suficientment representades a tots els marcs on es discuteix el futur d'aquest interrogant que és Àfrica.

Departament d'Àfrica de la Fundació CIDOB
Secretaria de l'Associació «Mujeres africanas E'waso Ipol»

(Continuació de la pàgina 5)

— Mantenir llistes de dones qualificades per ocupar llocs en el govern, els partits polítics i els sindicats;

— Reunir dades estadístiques i donar publicitat a la participació de la dona en els òrgans directius d'alta categoria, a nivell nacional, regional i internacional;

— Augmentar el nombre de dones que ocupen càrrecs directius en empreses públiques i privades almenys en un 30% abans de l'any 2000.

Els reptes de la pau

Moltes dones acostumen a ser víctimes indefenses de la violència; no només de la violència que implica la guerra, sinó també del tipus de violència que penetra en la família i llavors s'estén al lloc de treball i a la societat. Amb l'objectiu d'eliminar aquesta violència els governs han de:

— Efectuar reformes legislatives per protegir la dona contra la violència dins la llar, l'abús sexual i el maltractament físic en la llar, en el lloc de treball i en la societat;

— Oferir serveis d'ajut a les dones víctimes, inclosos serveis bàsics d'allotjament, d'aliments i d'atenció mèdica, així com assistència jurídica i psicològica;

— Promoure coneixements en matèria jurídica i programes d'educació per la pau en les escoles i en els mitjans de comunicació, subratllant la situació de la dona i el seu potencial com a promotora de la pau;

— Revisar els programes d'ensenyament amb la finalitat de treure importància a la guerra i a la violència i destacar els aspectes pacífics de la civilització;

Pel que fa als conflictes militars i a la diplomàcia:

— Establir un sistema de quotes per assegurar la representació de la dona en les negociacions de pau i el desarmament a nivell de presa de decisions;

— Promoure la incorporació de la dona en els programes d'educació per la pau;

— Donar suport als mètodes pacífics en la solució dels conflictes mitjançant la negociació i la mediació en comptes de l'agressió.

Conclusions

Aquests reptes que les Nacions Unides han proposat són ambiciosos, però no per això deixen de ser possibles i, realment, manifesten una necessitat

imprescindible per aconseguir un món més equitatiu, humà i just.

És evident que moltes coses estan canviant. Tenim la sensació que la història s'accelera. Potser a causa del gran i divers volum d'informació que rebem diàriament. Els esdeveniments s'internacionalitzen; la búsqueda de solucions també. Hi ha grans temes considerats comuns de tota la humanitat, perquè ens afecten a tots: migracions, medi ambient, fam, malalties com la sida, etc. En tots ells les dones hi tenen molt a dir.

No podem negar que la situació de la dona en general ha millorat, però el camí per arribar a gaudir de les mateixes oportunitats que els homes, participar en les decisions que dissenyen el funcionament del món sense deixar de ser el que són, mantenint la seva especificitat, és molt llarg. L'esforç és de tots, homes i dones. És important desenvolupar iniciatives i polítiques a nivell global, el cas del paper de les NN.UU. en aquest sentit és encoratjador; però també ho és que cadascú se senti participat, de manera individual o col·lectiva, de l'evolució dels fets i canvis que s'esdevenen. Al cap i a la fi tots som constructors <d'alguna cosa o de tot>.

DCIDOB 43. **LA DONA AL MÓN.**

Radiografia de la dona llatinoamericana.
Anna M. Fernández Poncela

RADIOGRAFIA DE LA DONA LLATINOAMERICANA

*Anna M. Fernández Poncela

A la dècada dels 80 l'economia llatinoamericana va patir un gran trasbals. Es parla molt de la caiguda del Producte Interior Brut (PIB) per càpita, de l'augment de l'atur, de la disminució dels salaris reals, de l'increment dels preus, de la reducció en qualitat i quantitat dels serveis públics, entre d'altres problemes. Per fer front a aquesta situació s'han pres una sèrie de mesures que comencen a donar alguns resultats positius, en més o menys grau segons els casos: caiguda dels nivells d'inflació, reducció del deute extern...

Però la situació de crisi econòmica es manté i està afectant de forma desigual a la població; castiga amb més força els més pobres i dins d'aquest grup, les dones. Algunes d'aquestes dones de baixos ingressos són caps de família; la major part, en estar integrades al mercat de treball, contribueixen amb una porció important als ingressos familiars, a més de realitzar les feines domèstiques i de tenir cura dels nens.

Sobre qui recau el pes de l'ajustament econòmic? Com modifica les formes de vida quotidiana d'aquesta franja d'habitants, que coincideix amb la que té menys recursos i ha estat la més castigada per la recessió llatinoamericana i la contracció de l'economia mundial?

La feminització de la pobresa

Si al llarg del anys 60 i 70 les dones van aixecar les seves demandes socials, econòmiques i polítiques a l'Estat, ara, i durant la passada dècada, han estat elles les que han donat la resposta a la crisi, en les condicions més adverses.

La dona-mare ha ampliat la seva contribució al grup domèstic intensificant la seva participació al món laboral, ha incrementat el volum de les feines de la llar i ha incorporat noves activitats en aquest àmbit. Bona part de la vida fèrtil de la dona pobra llatinoamericana està ocupada amb la procreació -la taxa global de fecunditat al continent al 1986 era de 4,05-, amb les tasques domèstiques assignades, i amb les activitats per a l'obtenció d'ingressos per a mantenir o contribuir al manteniment de la família.

S'ha detectat un augment de les dones caps de família -al 1990 un quart de les famílies estaven encapçalades per dones-. Les causes d'aquest fenomen s'han de cercar en l'origen i l'evolució socio-cultural de la família popular i en determinades condicions econòmiques i socials que col·laboren a la seva desintegració, per migracions o simplement com a conseqüència de la desestabilitat social. Aquestes famílies tenen un nombre elevat de membres depenents i la precarietat de

recursos és generalment extrema.

El treball es feminitza

Durant els anys 70 es produeix una major inscripció de les dones en l'ocupació, paral·lelament a un creixement dels nivells d'urbanització i de l'accés generalitzat a l'educació. Una dècada més tard aquesta incorporació és fruit del deteriorament del poder adquisitiu i la dona és obligada a cercar feina amb l'objectiu d'aturar la caiguda dels ingressos familiars o d'incrementar-los. Les dones de classe mitjana també participen en la producció amb el mateix criteri, i no només per la necessitat de realitzar-se a nivell personal o professional, sinó perquè tampoc arriben a fi de mes.

I és precisament en un context de reducció del mercat de treball -atur obert-, i quan les condicions laborals són pèssimes -salaris baixos, absència de protecció legal i sindical, dificultats d'accés a la propietat o al crèdit-, quan les dones s'internen en aquest món. Això és possible per la segmentació del mercat, per la seva inscripció a l'economia submergida més flexible, i perquè les dones s'adeqüen més a qualsevol tipus d'ocupació que els homes.

El servei o les feines domèstiques, el petit comerç ambulant, les activitats artesanals, el treball a domicili, com assalariades a la petita indústria i a les grans cadenes subcontractades de transnacionals, i el conreu de petites parcel·les són les ocupacions més freqüents de les dones. La seva presència a l'economia submergida es molt destacada.

Al 1990 hi havia 40 milions de dones treballadores a l'Amèrica Llatina, però

hem de tenir present el subregistre i la subestimació del treball femení.

Les estratègies de supervivència familiar

A causa del seu paper domèstic, les dones són les encarregades de reestructurar la vida quotidiana de la família a fi i efecte de fer front a la crisi i de cobrir els mínims necessaris de consum per a la supervivència. Per això desenvolupen un conjunt d'activitats i respostes que traspassen el marc de la supervivència material del grup domèstic i transformen les formes vivencials i d'organització familiar.

D'una banda, per a la «reducció de costos» es dona una ampliació i fusió de grups familiars per fer un ús estricte dels minsos recursos i maximitzar-los (domicili i aliments). També es porten a terme altres activitats: l'expulsió de membres depenents no productius -cada cop més importants (nens i ancians)-, els controls de la procreació (preventius i de «remei»), l'ampliació de la reproducció no mercantil de subsistència amb l'elaboració de béns i serveis que abans el mercat o l'Estat proporcionava, l'increment de les tasques de «recercament» a les escombraries i l'obtenció d'ajuts assistencials (a parents o a institucions), o l'organització de xarxes de solidaritat (fons i serveis comuns interfamiliars).

Respecte a les estratègies «d'increment d'ingressos», principalment, trobem el creixement de les activitats laborals dels productors considerats «secundaris» del grup domèstic -com ara les dones, els menors i els ancians-, l'augment del treball familiar no remunerat, i de les responsabilitats domèstiques i de la cura dels nens petits als no productors: l'àvia o la filla gran que vigila els menuts. L'emigració, que ha estat estratègia tradicional per a sortir de l'empobriment, ha crescut i cada vegada hi ha una més gran dependència de les remeses familiars de l'estranger (principalment d'Estats Units). També, la utilització de les relacions afectives i sexuals com a mitjà de subsistència per part de les dones és més gran. La prostitució i la mendicitat no només han augmentat en quan-

LA DONA - AMÈRICA LLATINA

	% dones àrea rural	% dones que treballen	% dones sobre total força laboral	% dones llegeixen i escriuen	esperança de vida	índex de natalitat	% dones escolaritzades 12-17 anys (1975)	% dones en la legislatura
América Central i el Carib								
Costa Rica	54	24	20	93	74	3,6	50	7
El Salvador	57	23	20	68	69	5,1	49	10
Guatemala	60	15	14	47	64	4,8	24	—
Honduras	63	15	14	66	64	5,6	39	7
Mèxic	32	21	20	84	70	4,3	47	33
Nicaragua	44	25	22	88	62	5,9	48	20
Panama	43	32	25	89	74	3,2	70	1
Cuba	33	22	21	93	76	2,0	63	23
Rep. Dominicana	45	13	12	77	67	3,7	56	—
América del Sud								
Bolívia	66	24	22	55	55	6,1	39	2
Brasil	32	24	23	76	67	3,7	52	—
Colòmbia	27	27	25	87	67	3,6	56	—
Equador	54	24	21	80	67	5,6	52	4
Paraguai	59	27	24	85	69	4,5	42	3
Perú	24	24	23	78	63	5,1	67	6
Veneçuela	26	26	24	81	72	3,9	58	5
Con Sud								
Argentina	16	31	27	95	74	2,7	66	3
Xile	17	26	26	92	72	2,7	88	—
Uruguai	14	35	30	95	74	2,7	80	—

Font: Women... a world survey (dades de 1985)

titat, sinó que hi ha expressions diferents, com ara el comerç del cos d'adolescents i d'infants de tots dos sexes i les xarxes de nens i mares que demanen almoïna. L'increment de les activitats delictives ha estat espectacular, com també la por, la inseguretat ciutadana i la violència a les gran ciutats.

Els desajustaments visibles de les dones

Les dones són la població més vulnerable a la crisi econòmica i al conjunt d'instruments estabilitzadors que s'impulsen per contrarestar-la, a causa de l'angoixa, la incertesa, la sobrecàrrega de feina i la responsabilitat d'organitzar, administrar i harmonitzar els escassos recursos materials per a la supervivència familiar. Així, d'una banda i com a proveïdores —algunes caps de família— no aconsegueixen guanyar suficient per cobrir les necessitats bàsiques; i com a mares, es troben limitades a l'hora de prestar atenció i de proporcionar allò que consideren fonamental per la seva prole —educació i sanitat—. El resultat és previsible: pertorbacions d'integració social i emocional, el desànim i la desesperança que són el rostre violent i inhumà de la crisi i les seves restriccions, que arrossega les dones al món de les depressions «ocultes» en símptomes psicossomàtics i de cansament.

Participació econòmica /participació política

Les lluites i mobilitzacions reivindicatives pel dret al vot daten dels anys 30; dues dècades després la pràctica totalitat dels països del continent havien aconseguit l'accés als drets polítics formals. En finalitzar el decenni dels 60 i a l'inici del següent algunes dones van fer presència política reclamant cops d'Estat militars (a Xile i al Brasil); i anys més tard altres grups s'organitzaven al voltant de les demandes de consum als barris o comunitats populars (Con Sud), i per la defensa dels drets humans (mares argentines i nicaragüenques). Serà a aquesta dècada dels 70 quan l'aparició de la dona a l'espai públic es faci evident, tant per la seva incorporació al mercat de treball, com per les repercussions de la difusió del tema pels organismes internacionals. Tots els països signaren i ratificaren el Conveni d'Eliminació de les Formes de Discriminació de la Dona de les Nacions Unides, però poques vegades s'ha aplicat.

Malgrat la creixent participació econòmica de la dona i el seu paper fonamental en la reproducció familiar i en la vida quotidiana, la participació política és força minsa i deficient; tant en el nivell de les estructures de l'Estat i de les institucions, com la seva participació en les organitzacions —com ara les cooperatives o els sindicats, on hi ha només una petita proporció de dones—. Potser únicament a l'àmbit de

la comunitat és on les dones participen més, i això és així per què es tracta d'una extensió del seu paper domèstic.

El model cultural sexista es manté

Es continuen mantenint els patrons de comportament que distancien les dones del poder polític. Les causes principals són el model històric-cultural de la construcció del gènere i els condicionaments econòmics i materials. Però cada cop es fa més palesa la importància que la dona té al continent llatinoamericà, com ho mostren l'increment dels estudis, les polítiques, els programes i els projectes al voltant del tema. Les dones llatinoamericanes representen quasi el 52% de la població total, la seva joventut i la seva pobresa són potser les característiques més destacables. L'esperança de vida en néixer és de 68,55 anys. Quasi la meitat viuen a la ciutat i l'altra meitat al camp, i en general té lloc un aparellament i embaràs primerenc. Les deficiències dels estatges, de la sanitat, de l'educació, de la nutrició, el maltractament intradomèstic i la violència social, la sobrecàrrega de feina remunerada i no remunerada, són unes altres circumstàncies que apleguen a les dones menys afavorides socialment. La sensibilitat entorn al tema de la subordinació femenina potser ha augmentat; la problemàtica, malgrat tot, persisteix.

* Llicenciada en Història d'Amèrica. Especialista en la dona llatinoamericana dels sectors populars.

DCIDOB 43. LA DONA AL MÓN.

Un esforç continuat per i millorar la seva condició.
Remei Sipi Mayo

UN ESFORÇ CONTINUAT PER MILLORAR LA SEVA CONDICIÓN

*Remei Sipi Mayo

Per a un coneixement més exacte i alhora imparcial de la situació de la dona africana cal partir de la triple trajectòria que ha marcat la història d'aquest continent abans, durant i després de la colonització.

Abans: la complementarietat

A l'Àfrica pre-colonial, la dona gaudia d'un gran protagonisme en tots els àmbits; era el motor de la societat. Dedicava dos terços del seu temps a l'agricultura: participava més que l'home a la tasca de magatzematge i transport dels aliments. L'home es trobava en una posició de dependència, ja que la dona disposava lliurement, sense consultar al marit, del producte del seu camp per a la comercialització, limitada al bescanvi.

Des del naixement fins a la mort, la vida de l'africana estava presidida per ritus realitzats per dones (matrimoni, iniciació, etc). A l'esfera social, el seu àmbit d'actuació estava definit per la tradició i la realització de les cerimònies es corresponia amb els càrrecs que s'ostentaven.

L'educació dels fills estava reservada a la dona, així com la iniciació de les joves. També a l'àmbit de la medicina el paper de la dona era remarcable, especialment quan arribava a una determinada edat, ja que la seva vida laboral es coronava amb l'adquisició de coneixements curatius, que alhora feien més gran el seu prestigi dins de la comunitat.

Tenint en compte l'organització institucional de la societat pre-colonial, seria fàcil afirmar que la dona no participava a l'esfera política, però no seria del tot cert. La dona influïa en les decisions que afectaven la vida quotidiana i els assumptes exclusivament femenins eren tractats per les representants de les dones a la **casa de la paraula**. Aquesta, situada generalment en una zona estratègica del poblat, era un punt de reunió dels homes, amb diverses finalitats: discussió dels problemes quotidians del poblat, tertúlia, etc. En ella es donava la paraula per tal d'arribar a decisions per consens i, a les societats matrilineals especialment, s'escoltava i es respectava la veu de l'anciana. Per tant, podem afirmar que la dona gaudia d'un poder polític considerable, suficient per excloure la idea d'opressió política.

L'estatus de l'africana pre-colonial

era, en definitiva, de complementarietat amb l'home.

Colonitzades i marginades

És, sens dubte, durant l'època colonial quan comença la marginació actual de la dona africana. Si abans de la colonització la dona era el motor de la societat, el colonialisme la va excloure, alhora que va augmentar la seva responsabilitat de cap de família, particularment, i de la societat en general, en dedicar-se els homes a tasques exclusivament profitoses per als colons: mines, carreteres, agricultura d'exportació.

Els colons van tenir poc contacte amb la dona i, per això, molts van creure que el seu paper a la societat era molt reduït. En un principi, les dones no anaven a les escoles colonials i per tant no aprenien l'idioma colonial; per altra banda, els colons ni tan sols es plantejaven aprendre la llengua autòctona. Així, el contacte era realment mínim, si no inexistent.

Durant la colonització, la situació de la dona es va degradar considerablement. L'agricultura es va orientar cap als productes industrialitzats, molt del treball agrícola es destinava als conreus d'exportació; l'escola li va restar part de la seva influència sobre els fills; finalment, la medicina moderna va reduir considerablement el seu paper de curandera, tot i que va continuar guardant els costums ancestrals. Resumint: l'equilibri pre-colonial entre home i dona es va trencar.

Seria injust obviar el paper tan negatiu que van jugar en la posició de la dona les religions, cristiana i islàmica, fetes a mesura de l'home, tant per raons de resistència cultural com per la necessitat d'establir estratègies socials per obrir expectatives totalment diferents de la quotidianitat.

Avui

La situació actual de la dona no ha experimentat cap gran canvi respecte

LA DONA - ÀFRICA SUBSAHARIANA

la marginació del colonialisme, tot i que avui existeixen diferències significatives entre la dona de les zones rurals i de les urbanes.

A l'àmbit rural, encara se subvalora la importància d'enviar les nenes a l'escola. En principi, és el nen qui ha de formar-se i pujar al «tren del desenvolupament». Aquest fet ja fa comprensible que, tan a curt com a llarg termini, s'accentuï el protagonisme de l'home i la invisibilitat de la dona. Aquesta situació, protagonisme de l'home i invisibilitat de la dona, es tradueix en jerarquia.

Tot i no haver pujat al «tren del desenvolupament», el 85% dels conreus està en mans de les dones, i avui en dia està prenent força la teoria de l'error comès en no incloure la dona als projectes de desenvolupament.

L'aportació de la dona rural africana a la supervivència del seu continent és sobradament demostrable. Segons un recent informe de la FAO, el descobriment que les dones contribueixen a l'agricultura molt més del que s'havia reconegut, justifica la creixent sospita que part del programa de desenvolupament del Tercer Món no s'ha dirigit a les persones adequades.

Per altra part, a les ciutats, la dona africana està pressionant per fer notar la seva presència, tot i que aquesta es va fent visible molt lentament i en sectors molt limitats, com l'ensenyament

i la sanitat, camps tradicionalment reservats a la dona arreu del món. L'africana es mou molt bé en el camp del comerç, tenint en compte la poca indústria que hi ha al continent, ja sigui com a assalariada o empresària.

Tot i que cal deixar clar que es tracta d'una minoria molt reduïda de les dones, als coneixedors de l'Àfrica difícilment se'ls haurà escapat la imatge de les africanes als ferries o als autobusos portant les seves mercaderies sovint d'un país a un altre: les mami-benz de Nigèria, les nana-benz de Togo, etc. Aquestes dones han aconseguit molt poder actualment i fins i tot han creat el seu propi sistema de finançament -l'anomenat **tontines**-, molt extès a l'Àfrica Equatorial, Camerun, Gabon, etc.

El tontines consisteix en crear grups en que els estalvis de totes les membres no es dipositen als bancs sinó que s'entreguen a una d'elles cada vegada, de forma rotativa. Les fish-mamies de Ghana, les nana-benz, les mami són les grans empresàries de l'Àfrica Occidental, que inicialment venien de tot en parades ambulants, algunes de les quals són actualment riquíssimes, posseeixen xarxes de distribució i s'han apoderat del comerç.

La presència de la dona a les universitats africanes és molt respectable actualment, situació que agrada als seus compatriotes, ja que els homes africans

estan utilitzant equivocadament l'argument que les africanes formades a Occident estan molt lluny dels valors tradicionals, sobretot per la influència del feminisme occidental. Ells tenen reticències a acceptar l'existència de valors positius i negatius tant a la tradició africana com a l'occidental i que l'africana que ha complementat la seva formació africana amb l'occidental està en condicions de seleccionar els valors positius que conte cadascuna d'elles.

També a nivell polític i governamental creix la representativitat de la dona: per exemple, a Ghana tenen una representació pròpia a l'Assemblea Nacional. La dona de la zona urbana no està al marge dels processos de democratització que s'estan anunciant a Àfrica, sinó que fa sentir la seva opinió creant associacions de dones a tot el continent: l'associació de dones juristes de Benin, l'associació de dones empresàries de Guinea-Conacri, de Nigèria, etc.

Per tant, és encertat concloure que les dones africanes avui estan implicades en un esforç continuat per millorar la seva condició i per estar suficientment representades a tots els marcs on es discuteix el futur d'aquest interrogant que és Àfrica.

Departament d'Àfrica de la Fundació CIDOB
Secretaria de l'Associació «Mujeres africanas E'waso Ipola»

(Continuació de la pàgina 5)

— Mantenir llistes de dones qualificades per ocupar llocs en el govern, els partits polítics i els sindicats;

— Reunir dades estadístiques i donar publicitat a la participació de la dona en els òrgans directius d'alta categoria, a nivell nacional, regional i internacional;

— Augmentar el nombre de dones que ocupen càrrecs directius en empreses públiques i privades almenys en un 30% abans de l'any 2000.

Els reptes de la pau

Moltes dones acostumen a ser víctimes indefenses de la violència; no només de la violència que implica la guerra, sinó també del tipus de violència que penetra en la família i llavors s'estén al lloc de treball i a la societat. Amb l'objectiu d'eliminar aquesta violència els governs han de:

— Efectuar reformes legislatives per protegir la dona contra la violència dins la llar, l'abús sexual i el maltractament físic en la llar, en el lloc de treball i en la societat;

— Oferir serveis d'ajut a les dones víctimes, inclosos serveis bàsics d'allotjament, d'aliments i d'atenció mèdica, així com assistència jurídica i psicològica;

— Promoure coneixements en matèria jurídica i programes d'educació per la pau en les escoles i en els mitjans de comunicació, subratllant la situació de la dona i el seu potencial com a promotora de la pau;

— Revisar els programes d'ensenyament amb la finalitat de treure importància a la guerra i a la violència i destacar els aspectes pacífics de la civilització;

Pel que fa als conflictes militars i a la diplomàcia:

— Establir un sistema de quotes per assegurar la representació de la dona en les negociacions de pau i el desarmament a nivell de presa de decisions;

— Promoure la incorporació de la dona en els programes d'educació per la pau;

— Donar suport als mètodes pacífics en la solució dels conflictes mitjançant la negociació i la mediació en comptes de l'agressió.

Conclusions

Aquests reptes que les Nacions Unides han proposat són ambiciosos, però no per això deixen de ser possibles i, realment, manifesten una necessitat

imprescindible per aconseguir un món més equitatiu, humà i just.

És evident que moltes coses estan canviant. Tenim la sensació que la història s'accelera. Potser a causa del gran i divers volum d'informació que rebem diàriament. Els esdeveniments s'internacionalitzen; la búsqueda de solucions també. Hi ha grans temes considerats comuns de tota la humanitat, perquè ens afecten a tots: migracions, medi ambient, fam, malalties com la sida, etc. En tots ells les dones hi tenen molt a dir.

No podem negar que la situació de la dona en general ha millorat, però el camí per arribar a gaudir de les mateixes oportunitats que els homes, participar en les decisions que dissenyen el funcionament del món sense deixar de ser el que són, mantenint la seva especificitat, és molt llarg. L'esforç és de tots, homes i dones. És important desenvolupar iniciatives i polítiques a nivell global, el cas del paper de les NN.UU. en aquest sentit és encoratjador; però també ho és que cadascú se senti participat, de manera individual o col·lectiva, de l'evolució dels fets i canvis que s'esdevenen. Al cap i a la fi tots som constructors «d'alguna cosa o de tot».

DCIDOB 43. LA DONA AL MÓN.

La dona immigrant marroquina.
Teresa Losada

LA DONA IMMIGRANT MARROQUINA

*Teresa Losada

Allò que caracteritza la dona en l'Islam és, per una banda, el seu nivell considerat inferior i, per l'altra, el seu paper limitat a la família, com a reproductora i educadora; com a guarda de les tradicions i, eventualment, com a productora, només en els casos menys afavorits.

En el Món Arab els lligams familiars o clànics estan estretament regits per la llei islàmica, en quasi tots els ambients -exceptuant els intel·lectuals o els marcats per Occident-. Es prefereixen els matrimonis endogàmics, que no dispersen els béns i no disminueixen el poder de la família, als exogàmics.

Per a Fàtima Mernissi, sociòloga marroquina i estudiant de la dona musulmana, el problema de la dona no es troba en la religió, ni en l'Islam, sinó en la tergiversació dels textos sagrats per part dels homes per legitimar la situació d'opressió i l'absència dels drets de la dona.

L'advocada Fadela Sebti, en el seu llibre *Vivir como musulmana en Marruecos*, diu: «La poligàmia, el repudiament, la desigualtat -en detriment de la dona-, el contracte matrimonial, la penalització discriminatòria de l'adulteri, el dot, l'herència, les possibilitats d'accés al treball i la necessitat d'un tutor, fins i tot si la dona és major d'edat, són alguns dels principals motius de l'opressió». La llei islàmica reflecteix la naturalesa patriarcal i patrilineal d'una societat basada en els lligams patriagnats (filiació per la línia masculina). En aquest esquema de llei familiar, la dona té una «obligació de masculisme». Les mateixes dones, ja siguin mares o germanes, són les que reconduïxen i reproduïxen aquest mateix codi que, per altra banda, voldrien canviar per una igualtat de drets.

Que aporta l'Islam a la situació de la dona pre-islàmica? La nova religió eleva substancialment la situació de la dona, atorgant-li alguns drets i augmentant la seva dignitat. El matrimoni passa de ser una venda a un contracte. Però l'emancipació no té una gran assolidada que l'Islam neix en una societat patrilineal, patriarcal i patrilocal. A més a més, l'Alcorà, en fer seu el sistema social existent, legalitza la desigualtat de sexes, ja que aquest sistema es conseqüència i suport de l'estructura familiar existent i de la sobrevaloració de la virilitat, la qual va arribar a separar la societat en dos estaments on ambdós sexes compleïxen funcions di-

verses: els homes guien l'ordre exterior, mentre les dones romanen a casa.

Els codis actuals que regulen la vida familiar es mouen en el binomi tradició-modernitat. Van ser promulgats després de les independències dels diversos països àrabs i responen a estratègies sociopolítiques i a un afany de buscar la identitat després de la colonització. La colonització ha significat el descobriment de nous models socials i jurídics, però, en estar acompanyada de l'element explotador que suposa qualsevol colonització, s'intenta desviar inspirant-se en quelcom nou i diferent, com és la tornada a l'Islam. La identitat s'ha de recuperar al preu que sigui. És en aquest context on es situen els codis actuals.

Actualment és urgent que els musulmans descobreixin la diferència entre el missatge primordial i les condicions sociològiques del temps en què fou escrit. Hi ha elements que han de canviar i evolucionar. L'Islam torna a introduir-se en totes les capes de la societat. Tot i així hi ha canvis que afavoreixen la dona: més accés a la cultura, homes sensibilitzats pels problemes de les dones, càrrecs polítics ocupats per dones... Davant d'aquesta lluita fervent per modernitzar-se, hi ha altres dones que creuen que el seu deure és posar-se el vel i anar tapades, donant l'esquena a tot allò aue diuen que ve d'Occident.

La dona Immigrant marroquina

La dona marroquina d'ambient tradicional que forma part de la Primera Generació que va arribar aquí, a la dècada dels 70 i 80, es va casar quan era una nena. La noia passa de l'autoritat del pare a la del marit; surt del cercle de les nenes de la casa paterna per entrar en el de les dones de la casa conjugal; d'una infància fugaç salta a un estat

d'adult prematur. S'ha de tenir en compte que el fet de casar-se tan jove no li resulta estrany ja que està habituada a sentir parlar de matrimonis precoços. Però l'espera del dia del casament la viu amb angoixa perquè representa aquell moment del qual les dones parlen amb misteri i emoció. La núvia no coneix el seu marit fins a la nit nupcial, a no ser que es tracti d'un cosí proper.

La maternitat és la raó de ser de la dona tradicional i el mitjà defensiu per conservar el marit, ja que l'esterilitat porta el rebuig, a curt o llarg termini. En aquest cas, la dona ha de retornar a la llar d'origen sota la protecció del pare i dels germans. El repudiament és un instrument quasi exclusivament masculí. L'home només ha de pronunciar la frase ritual «jo et repudio» perquè la seva dona sigui repudiada. En canvi, si és la dona la que vol divorciar-se ha de recórrer a una jurisprudència molt complicada. Per això l'ocultisme i els poders màgics li serveixen per lluitar contra el domini de l'home i els atacs de les altres dones. La dona encobreix així les seves angoixes, penes i esperances dins un món imaginari i mític. Aquí segueixen exercint aquestes pràctiques ocultes que creen una indubtable solidaritat en el món femení. Entre les dones més instruídes també es pot constatar la necessitat de ficar-se en aquest món imaginari. Un altre factor important de l'ambient tradicional és l'edat, sinònim de superioritat. Amb l'edat i l'experiència la dona adquireix una dosi creixent de llibertat i de poder en el si de la família que la portarà a executar i perpetuar el domini que elles van patir sota les seves respectives sogres.

La dona i l'emigració

En principi només emigren els homes sols; més tard, quan ja estan instal·lats i amb una supervivència més o menys assegurada, porten la dona i els fills. El projecte d'emigració està imposat pel marit. L'emigració contribueix a l'emancipació d'aquestes dones? Segur que sí, encara que es tendeix a valorar desmesuradament la importància de passar d'una societat a una altra. Aquí ens trobem amb diferents tipolo-

gies, entre les quals destaquem:

- Dones que han seguit el marit a títol d'agrupació familiar.
- Dones vídues o divorciades que arriben directament per treballar.
- Dones nascudes aquí.
- Dones de la Segona Generació casades amb homes del país d'origen.

A totes elles se les ha de considerar participants actives en la gènesi de la seva pròpia història social, encara que les seves reaccions no siguin familiars per a l'observador occidental. L'emigració afecta de manera diferent els seus comportaments socials, produint-se, entre altres, tres tipus de reaccions:

- a) Les que procedeixen de zones rurals tendeixen a mantenir valors i comportaments tradicionals i constitueixen un mitjà d'estabilització dins de la família i de la comunitat.
- b) Les que senten atracció pels valors nous que troben en el país d'emigració i sofreixen conflictes i resistències al canvi. Lluiten contra l'assimilació.
- c) Les que d'una acceptació passiva i silenciosa de les noves condicions de vida i de treball passen a una modificació en el comportament, a una presa de consciència i a una integració voluntària.

La dona en el país d'acollida

Dins la llar és on es mantenen les tradicions lligades allò que és quotidià: alimentació, vestit, llengua, mobiliari... Si la mare té poder i habilitat per a transmetre la cultura d'origen, en usos i costums, es pot aconseguir un grup homogeni dins del seu espai privat. En contacte amb el país d'acollida, la dona es rebel·la contra la poligàmia, la violència física i mira d'establir xarxes de solidaritat i comunicació amb el seu grup ètnic. Les dones de més edat són les guardianes de la tradició i de l'estabilitat, volen millorar el seu nivell, però es resisteixen a canvis que poden aparèixer imposats i humilien la seva cultura o el seu grup. Hi ha altres dones que van més lluny i arriben a trencar amb el sistema familiar islàmic, recorrent a institucions espanyoles per a afers matrimonials, encara que no tinguin solvència executiva.

La dona i el treball

La dona, que ocupa els treballs menys qualificats, entra al món laboral per la porta del servei. La immigració de dones marroquines registra dues onades: l'anterior a 1986 i la dels anys recents. Actualment es tracta de dones que emigren soles per cercar treball. No formen part de les capes socials més baixes, ja que presenten un nivell de formació

més elevat que les de la primera emigració. En arribar en solitari trenquen amb la tradicional submissió de la dona musulmana.

Les noves característiques demogràfiques i socio-econòmiques canvien les estructures: feminització de la població estrangera i reducció del desequilibri de sexes. L'entrada de dones en el mercat del treball s'efectua en un context econòmic difícil. La infraestructura socio-educativa i professional ofereixen possibilitats limitades.

La dona i la família

La família tradicional es caracteritza per la cohabitació sota el mateix sostre de tota la descendència paterna. En el país d'origen el matrimoni comparteix les responsabilitats amb altres familiars. En el país d'acollida les decisions les prenen els pares i la parella guanya importància, que és incompatible amb la família patriarcal. Aquesta nova situació, tant per l'home com per la dona, aporta maneres diferents de funcionament on la dona/mare agafa cada vegada més responsabilitats, gràcies a l'absència del clan. S'encarrega de relacionar la família amb l'exterior, paper quasi exclusivament masculí en

les societats tradicionals del Magrib.

Dones de la Segona Generació

La jove marroquina sofreix situacions de domini i de control social per part del pare i dels germans; la seva inserció progressiva comporta, a vegades, drames humans. S'ha de constatar que en el si de la família marroquina hi ha un progressiu avenç, però els pares intenten evitar per tots els mitjans la possibilitat que la filla sigui assimilada per la societat d'acollida o es faci realitat la celebració d'un matrimoni mixt. La societat d'acollida transforma les estratègies familiars, l'elecció i la vida conjugal.

La dona de la Segona Generació és particularment sensible a la innovació i a la modernització; és, sobretot, permeable al món privat que és, una mica, el seu domini i, certament, el que sofreix més grans transformacions.

En el món magribí la dona és la guardiana de les tradicions i, com a conseqüència, de l'equilibri de la societat. Participa en un projecte de societat moderna en vies d'elaboració. El que la comunitat espera d'ella és, sens dubte, complex i contradictori.

* directora del Centre Bayt Al-Thaqafa

DCIDOB 43. **LA DONA AL MÓN.**

Perfil bàsic d'onze països.

PERFIL BÀSIC D'ONZE PAÏSOS

EDUCACIÓ

	Percentatge d'alfabetització femenina en relació als homes alfabetitzats 1985	Nombre de noies inscrites per cada 100 nois inscrits		
		Primària	Secundària	Superior
Afganistan	24	52	—	16
Bangladesh	52	66	39	24
Corea Rep. de	93	94	88	43
Filipines	99	94	99	119
Índia	57	65	—	35
Indonèsia	80	93	74	48
Malàisia	82	98	96	80
Nepal	21	41	30	25
Pakistan	50	50	37	17
Sri Lanka	89	93	—	68
Tailàndia	93	93	—	—
Xina	—	82	69	42

TREBALL

	Força laboral femenina com a % de la població activa (1988)	Distribució de la força laboral femenina contractada per sectors (en milers)		
		Agricultura	Indústria	Serveis
Afganistan	8,4	—	—	—
Bangladesh	6,5	—	—	—
Corea Rep. de	45,9	1.542,0	2.178,0	3.403,0
Filipines	31,6	2.451,0	1.108,0	6.433,0
Índia	25,6	475,0	783,0	2.365,0
Indonèsia	34,3	16.581,2	3.003,4	10.392,0
Malàisia	31,1	652,1	447,7	1.016,0
Nepal	33,8	—	—	—
Pakistan	6,8	2.517,0	494,0	473,0
Sri Lanka	24,7	185,4	82,8	37,0
Tailàndia	45,1	9.279,6	1.237,6	3.227,1
Xina	43,2	2.867,0	17.555,0	15.387,0

SALUT

Taxa de mortalitat 1980/90

	Per maternitat (per 100.000 nascuts vius)	Menors de 5 anys (de cada 1.000)	
		Nenes	Nens
		Afganistan	690
Bangladesh	600	160	142
Corea Rep. de	14	17	24
Filipines	93	45	57
Índia	340	121	116
Indonèsia	450	75	90
Malàisia	59	17	22
Nepal	830	183	175
Pakistan	600	151	145
Sri Lanka	89	21	26
Tailàndia	81	28	38
Xina	44	29	40

PARTICIPACIÓ POLÍTICA

	Percentatge de participació femenina al poder legislatiu
Afganistan	—
Bangladesh	9,1
Corea Rep. de	2,5
Filipines	—
Índia	8,3
Indonèsia	—
Malàisia	5,1
Nepal	5,8
Pakistan	8,9
Sri Lanka	4,8
Tailàndia	3,5
Xina	21,2

Font: elaboració CIDOB amb dades de l'OIT, l'UNICEF, l'UNFPA i l'UNIFEM.

DCIDOB 43. **LA DONA AL MÓN.**

Cronologia internacional.

CRONOLOGIA INTERNACIONAL

Octubre 1992

2.- El Tribunal Constitucional de Rússia prohibeix a M. Gorbatsxov abandonar el territori rus, després que aquest es negués, el dia 1, a declarar en el procés sobre la legalitat del PCUS.

4.- El cap de la Resistència Nacional de Moçambic (RENAMO), A. Dhlakama, i el president del país, J. Chissano, conclouen a Roma un acord de pau que posa fi a 16 anys de guerra civil.

5.- 59 diputats dels 101 del Parlament d'Estònia elegeixen L. Meri com president de la República, en substitució d'A. Ruutel.

6.- El primer ministre eslovac, V. Mečiar, i el seu homòleg txec, V. Klaus, signen a Jihlava (Moràvia) un document que relança el procés de partició de la Federació dos Estats independents, prevista per a l'1 de gener de 1993.

El cap de la Unió Nacional per a la Independència d'Angola (UNITA), J. Savimbi, impugna els resultats de les eleccions legislatives del passat 29 de setembre que donen la victòria al president J.E. Dos Santos. Tomen a començar els enfrontaments entre les forces governamentals i les de la UNITA.

El Consell de Seguretat de l'ONU adopta la Resolució 780 que crea una comissió investigadora dels crims de guerra a l'antiga Iugoslàvia. El mateix dia, l'última població controlada pels croates i musulmans al nord de Bòsnia, Bosanski-Brod, cau en mans sèrbies.

6-9.- En el Congrés del Partit Conservador britànic a Brighton, els «euroescèptics» s'enfronten a J. Major, debilitat políticament. Major exhorta, el 9, els conservadors a ratificar el Tractat de Maastricht, posant-los en guàrdia contra els riscos «d'un error històric».

7.- Els EUA, Mèxic i Canadà signen a San Antonio ((Texas) l'acord de lliure intercanvi nord-americà (ALENA), clos el 12 d'agost.

A. Guzmán, cap de Sendero Luminoso, és condemnat a cadena perpètua per un tribunal militar.

S'inicien a Sarajevo les converses per a desmilitaritzar la capital bosniaca.

8.- Mor a Alemanya Willy Brandt, canceller alemany des de 1969 a 1974.

El Bundestag, Càmera baixa del Par-

lament alemany, aprova per majoria la ratificació del Tractat de Maastricht.

9.- El Consell de Seguretat de l'ONU adopta la Resolució 781 que prohibeix als serbis penetrar a l'espai aeri de Bòsnia.

11.- E. Schevardnadze, candidat únic, obté per unanimitat la Presidència del Parlament georgià, la més alta instància de l'Estat.

El president sortint de Romania, I. Iliescu, és reelegit en la segona volta de les eleccions amb el 61% dels vots.

P. Biya és reelegit president de Camerun per tercera vegada consecutiva, amb el 39,9% dels vots.

12.- Sèrbia boicoteja les negociacions entre Croàcia i la nova Iugoslàvia, reobertes a Zagreb en el marc de l'acord de Ginebra del 30 de setembre.

15.- Uns sis mil cascos blaus de l'ONU comencen a desplegar-se a Bòsnia, sota l'autoritat de P. Morillon, designat cap del FORPRONU el 30 de setembre.

16.- El president iugoslau, D. Cosic, reclama la dimissió del president serbi, S. Milosevic, i evoca els riscos d'una guerra civil a Sèrbia.

Reunits en Consell Europeu extraordinari, els caps d'Estat i de Govern de la CE adopten la «declaració de Birmingham» reafirmant el compromís amb Maastricht i es pronuncien per una Comunitat més transparent i més propera als ciutadans.

19.- Després que el dia 9 el president sudafricà, F. de Klerk, reconegués el mal causat per l'apartheid, el Parlament adopta una esmena constitucional que autoritza, per primera vegada a la història del país, l'entrada de negres al Govern.

El president de Bòsnia, A. Izetbegovic, i el seu homòleg iugoslau, D. Cosic, es troben a Ginebra on publiquen una declaració comuna en què demanen l'atur de la «neteja ètnica».

21.- La represa de les negociacions israelo-àrabs a Washington va acompanyada d'un empitjorament de la violència a Gaza i Cisjordània. El dia 22, Israel confirma, per primera vegada per escrit, l'eventualitat d'una «retirada» del Golan.

22.- R. Hariri, milionari sunita proper a l'Àrabia Saudita, és encarregat pel president libanès, E. Hraoui, de formar un nou Govern.

23.- Per primera vegada, l'emperador japonès Akihito visita durant 5 dies la Xina, segellant així la reconciliació dels dos països.

Per primera vegada des de l'inici de les hostilitats a Bòsnia, els responsables militars de les tres comunitats en guerra (musulmans, serbis i croates) es reuneixen a Sarajevo sota els auspcis de l'ONU.

25.- Fracassa una temptativa de cop de força efectuat pels partidaris de l'equip pro-comunista de l'ex-president de Tadjikistan, R. Nabiev, obligat a dimetir el passat setembre.

26.- Els canadencs rebutgen en referèndum, pel 54,4% dels vots contra el 44,6%, la reforma constitucional l'anomenat «acord de Charlottetown» que permet particularment un estatut de «societat distinta» al Quebec (que no ha ratificat la Constitució canadenca aprovada el 1982) i una nova repartició de poders entre Ottawa i les províncies.

28.- L'enviat de l'ONU T. Mazowiecki fa públic el seu informe sobre la seva segona missió «efectuada» del 12 al 22 d'octubre a l'antiga Iugoslàvia «en què conclou que «la purificació ètnica ja ha assolit bona part del seu objectiu».

29.- Enfront de l'oposició extremista, B. Eltsin suspèn la retirada dels soldats russos estacionats als Països Bàltics.

La població de Jajce, bastió musulmà a Bòsnia, cau en mans dels serbis, fet que provoca, a partir del 31, l'èxode de milers de refugiats cap al centre de la república.

Els diputats italians ratifiquen definitivament el Tractat de Maastricht.

30.- El Parlament danès aprova un memoràndum dit de «compromís nacional», que defineix l'estatut particular reclamat per Dinamarca dins la CE per poder acceptar el Tractat de Maastricht.

Novembre

1.- El Govern del Moviment Popular

L'Alliberament d'Angola i la Unió per a la Independència Total d'Angola (UNITA) acorden un alto el foc.

El president rus, B. Eltsin, envia a la república caucàsica d'Osètia del Nord dos regiments de tropes per acabar ràpidament la primera guerra inter-ètnica en territori de la Federació Russa.

2.- La Cambra dels Ciutadans del Parlament Federal iugoslau aprova el vot de censura al Govern de M. Panic promogut per S. Milosevic y el Partit Socialista Serbi (PSS).

B. Eltsin declara l'estat d'excepció a Osètia del Nord i Ingushetia, i nomena el viceprimer ministre rus, G. Jizha, cap de l'administració temporal d'ambdues autonomies.

3.- Bill Clinton, candidat demòcrata a la Presidència dels EUA, resulta elegit amb el 43,2% dels vots (obtenint 370 dels 538 compromissaris del col·legi electoral).

Un representant de l'OMS a Monròvia afirma que més de 3.000 persones han mort a la capital de Libèria i 8.000 més han resultat ferides durant els violents enfrontaments de les últimes tres setmanes.

4.- El Parlament de la Federació Russa ratifica el Tractat START de reducció d'armes estratègiques firmat el juny de 1991 per l'antiga Unió Soviètica i els EUA.

6.- El grup de Schengen, integrat per vuit països de la CE, reunit a Madrid, acull un nou soci (Grècia) i aprova la creació d'un visat comú per als ciutadans dels 120 països que necessiten aquest document.

El Govern d'El Salvador i el Front Farabundo Martí per a l'Alliberament Nacional (FMLN) arriben a un principi d'acord sobre la identitat dels militars que hauran de canviar de destí o abandonar les FF.AA.

Les autoritats marroquines detenen a El Aiún a 120 saharais que es manifestaven reclamant un referèndum d'autodeterminació.

8.- Comença a Cherbourg (França) la travessia del cargament de plutoni més gran transportat mai per mar, amb destí a Yokohama (Japó).

Més de 300.000 persones es manifesten a Berlín contra el racisme i la xenofòbia.

10.- Un contingent de 3.000 soldats russos entra a la república autònoma d'Ingushetia per imposar l'estat d'excepció decretat la setmana passada pel president rus, B. Eltsin.

10-11.- La V Cimera de la Unió del Magreb Arab (UMA) se solidaritza amb Líbia enfront de l'embargament aeri de l'ONU. L'assoliment més gran de la Cimera és la garantia que entre l'Atlàntic i Sudan no hi haurà campaments d'entrenament d'integristes islàmics.

11.- Unos 40 homes moren en l'assalt a una caravana de camions amb 250 tonelades d'aliments a Baidoa -l'anomenada Ciutat de la Mort-, a Somàlia.

13.- Quatre oficials peruans són detinguts després d'intentar assassinar el president de Perú, A. Fujimori, i prendre el Palau presidencial i el Cuarter General de l'Exèrcit.

Alemanya deporta un centenar de ciutadans romanesos en la primera expulsió massiva que aplica un tractat bilateral de repatriació que va entrar en vigor el dia 1.

14.- Més de 200.000 persones es manifesten a Bonn contra els intents del Govern alemany de canviar el dret d'asil.

Els ministres d'Exteriors de Turquia, Síria i Iran es reuneixen a Ankara per discutir «sense agenda prèvia» la qüestió kurda i «asegurar la pau i la tranquil·litat a la regió».

15.- Panamá rebutja en referèndum les reformes constitucionals del president G. Endara, entre las quals figurava la proscripció de l'Exèrcit.

El Partit Democràtic del Treball (PDT), considerat «ex-comunista» per la premsa internacional, obté la majoria absoluta a les eleccions legislatives de Lituània.

16.- Rússia i Checheno-Ingushetia firmen un acord de pau que suposa la retirada de forces militars d'ambdues parts.

Un jutge sud-africà aporta, per primera vegada, proves que confirmen les repetides acusacions a l'Exèrcit d'instigar la violència entre grups negres rivals, obtingudes en un registre efectuat a un centre d'operacions del servei d'intel·ligència de l'Exèrcit. L'ANC demana la renúncia immediata del president sud-africà, F. de Klerk, i del seu Govern.

18.- El Parlament suec ratifica, per 308 vots a favor, 13 en contra i 6 absències, el tractat que crea l'Espai Econòmic Europeu, un mercat que aglutina els països membres de la CE i l'EFTA.

20.- Els ministres de l'Interior dels länders alemanys decideixen impulsar les mesures contra la violència neo-nazi i reforçar la seguretat dels estrangers.

El Govern dels EUA autoritza la sortida

d'un convoi amb ajuda humanitària per a Cuba, organitzada per grups religiosos.

La CE i els EUA arriben a un acord sobre intercanvis agrícoles que desbloqueja les negociacions de la Ronda Uruguai del GATT. França rebutja l'acord, mentre que la resta dels Dotze l'acullen favorablement.

21-22.- Cinc albergs de refugiats a l'antigua RDA pateixen atacs de grups d'extrema dreta.

22.- La llista Nueva Mayoría-Cambio 90, que recolza el president peruà Fujimori, obté una escassa majoria (38,3% dels vots), que li permetrà comptar amb 40 dels 80 escons del Congrés Constituent Democràtic.

23.- Tres persones turques moren a Molln (Alemanya) en l'incendi provocat a la seva vivenda per un grup neo-nazi.

23-25.- 54 tombes jueves són profanades a Suècia, el 23, i 92 més el 25.

24.- El Govern de Guinea Equatorial anuncia la seva decisió d'elaborar unilateralment la llei electoral que havia de consensuar amb l'oposició.

25.- Acaba la Conferència de Copenhague per a la protecció de la capa d'ozó, amb l'acord d'eliminar definitivament l'any 1996 els productes més nocius per aquesta.

26.- El primer ministre turc, S. Demirel, declara, en resposta a la resolució 789 del Consell de Seguretat de l'ONU, que el seu país està disposat a retirar les seves tropes de Xipre si rep les garanties suficients sobre la seguretat de la població turca resident a l'illa.

27.- Amnistia Internacional presenta un informe que assegura que els presoners que controla l'ANC a camps de detenció a Angola, Zàmbia, Tanzània i Uganda, són sotmesos a tortura i executats sumàriament.

El Govern alemany anuncia la prohibició d'un dels més notoris partits neo-nazis, el Front Nacional.

30.- El primer ministre xinès, Li Peng, viatja a Hanoi per a sellar la reconciliació entre Xina i Vietnam, que van normalitzar les seves relacions diplomàtiques el novembre de 1991.

El secretari general de la ONU, B. Gali, proposa al Consell de Seguretat que es posin en marxa operacions militars per a solucionar la crisi de Somàlia, on mil persones moren de gana cada dia.

Desembre

1.- El president veneçolà, C.A. Pérez, anuncia la supressió del toc de queda i el restabliment de la llibertat d'expressió.

La Comissió de DD.HH. de l'ONU condemna a Ginebra la violació sistemàtica de dones a Bòsnia-Herzegovina per serbis.

2.- El Parlament alemany ratifica quasi per unanimitat el Tractat d'Unió Europea, dotant-se d'una clàusula per la qual la seva entrada a la unió monetària europea i tota altra cessió de sobirania exigirà el vot favorable de dos terços del Bundestag.

El Govern algerià decreta el toc de queda a la capital i a set departaments colindants, a partir del proper dia 6 i amb caràcter indefinit.

3.- El Consell de Seguretat de l'ONU vota per unanimitat a favor de l'ús de la força per garantir la distribució de l'ajut humanitari a Somàlia.

Els EUA i la CE arriben a un «acord total» que ratifica el pacte agrícola del GATT assolit verbalment el 20 de novembre passat, malgrat l'oposició francesa.

4.- El president americà, G. Bush, ordena l'inici de l'Operació Restauració de la Esperança a Somàlia, indicant que les tropes internacionals no romandran a Somàlia «ni un dia més del necessari».

La primera conferència dels països membres de la Convenció de Basilea (firmada el 1989) insta als països industrialitzats a prohibir l'exportació dels residus tòxics per ser eliminats als països en vies de desenvolupament.

5-8.- Al menys 500 persones moren o resulten ferides en tres dies de combats a Kabul (capital d'Afganistan) entre la guerrilla shiïta i les forces oficials.

6.- Suïssa rebutja en referèndum (amb el 50,3% dels vots i en 16 dels 23 cantons) la creació de l'Espai Econòmic Europeu, un gran mercat econòmic format per la unió de la CE i l'EFTA.

Els partits de la coalició governant a Alemanya i l'oposició social-demòcrata arriben a un acord per a reformar de manera restrictiva el dret d'asil a Alemanya.

Milers d'integristes hindús derriben una mesquita del segle XVI a Ayodhya (Índia), causant tres morts i dos-cents ferits.

M. Kucan, l'artífex de la transició eslovena, és reelegit president del país per una gran majoria dels vots.

9.- Enmig d'un gran desplegament de la premsa, els «marines» dels EUA desembarquen a les costes de Moga-

discio i prenen el control del port i l'aeroport de la capital somalí.

El Programa de Nacions Unides per al Medi Ambient (PNUMA) publica un informe sobre el període 1972-92 en el qual s'afirma que «el medi ambient mundial s'ha deteriorat irreversiblement i continua fent-ho a un ritme alarmant».

10.- L'Associació de Famílies de Presoners i Desapareguts Saharais denuncia que les autoritats marroquines han detingut 700 persones en el Sàhara Occidental des del passat 21 de setembre.

Rigoberta Menchu, líder indígena guatemalteca, rep a Oslo el premi Nobel de la Pau 1992, fent una crida a la pau a Guatemala i «a la integració multi-ètnica i multi-cultural».

11.- Els principals «senyors de la guerra» de Somàlia, M. Alí Mahdi i M. Farah Aidid, signen un acord de pau que suposa la fi de la guerra particular que van iniciar el febrer de 1991 després de derrocar el president Siyad Barre.

11-12.- El Consell Europeu d'Edimburg logra un acord sobre els temes que amenaçaven amb impedir l'avanç de la CE cap a la unió econòmica i política: Dinamarca aconsegueix un status especial que evita la seva escisió; els països més pobres aconsegueixen un fons de cohesió «força satisfactori». La CE anuncia la propera incorporació de Suècia, Àustria i Finlàndia.

13.- El principat de Liechtenstein es pronuncia en referèndum a favor de la integració a l'Espai Econòmic Europeu pel 55,8% dels vots contra el 44,2%.

14.- El Congrés dels Diputats rus confirma V. Chernomirdin, antic instructor de la secció d'indústria pesada del Comitè Central del PCUS, com primer ministre per 721 vots a favor, 172 en contra i 48 abstencions.

El Front Farabundo Martí d'Alliberament Nacional (FMLN) d'El Salvador deixa d'existir com a organització guerrillera i esdevé organització política.

16.- El president d'Albània, S. Berisha, demana l'ingrés del seu país a l'OTAN, pel temor que la guerra als Balcanes s'estengui al seu territori.

El Parlament txec aprova la Constitució de la nova República txeca independent que naixerà l'1 de gener de 1993, per 172 vots a favor, 16 en contra i 10 abstencions.

17.- El Govern israelià ordena la deportació a Líban de 415 palestins acusats de pertnyer a l'organització integrista Hamas.

Els presidents dels EUA i Mèxic i el primer ministre de Canadà ratifiquen el Tractat de Lliure Comerç d'Amèrica del Nord, que entrarà en vigor l'any 1994.

17-18.- El president de Guinea Equatorial, T. Obiang, desenvolupa una redada contra l'oposició sense precedents en els seus 13 anys de Govern, amb la detenció de més de cent persones i llur posterior tortura.

18.- Líban impedeix l'entrada al seu territori dels 415 palestins deportats per Israel, que queden en terra de ningú entre els dos països.

El Consell de Seguretat de l'ONU aprova una resolució que exigeix a Sèrbia el tancament immediat dels camps de la mort.

19.- El Consell de Seguretat de l'ONU aprova la Resolució 799, que acusa el Govern israelià de violar la IV Convenció de Ginebra amb l'expulsió de més de 400 palestins.

20.- S. Milosevic conserva el càrrec de president de Sèrbia, amb el 53% dels vots a la primera volta de les eleccions presidencials.

21.- Al afirma que una operació repressiva de gran envergadura està sent efectuada per les autoritats indonèsies a Timor Oriental, on durant l'últim mes se han produït més de 650 detencions.

22.- El Ministeri d'Interior alemany declara il·legal el grup neo-nazi Ofensiva Nacional, el quart aquesta setmana.

El Tribunal Suprem d'Israel ratifica la deportació de 415 palestins a Líban efectuada pel Govern israelià.

27.- Un avió de combat dels EUA derriba un aparell Mig iraquí que sobrevolava la zona d'exclusió aèria establerta al sud d'Irak per a protegir la població shiïta.

Els nigerians aproven per una majoria aclaparadora la nova Constitució que estableix un sistema multi-partidista.

29.- Els EUA i Rússia arriben, a Ginebra, a un acord per a reduir a un terç els seus respectius arsenals atòmics.

Las dues cambres del Parlament federal iugoslau aproven la moció de censura contra el Govern de M. Panic presentada per l'ultra-nacionalista Partit Radical Serbi. M. Panic serà substituït pel seu vice-primer ministre, R. Kotic.

30.- El Senat brasiler suspèn fins l'any 2001 els drets polítics del dimissionat president F. Collor de Mello i el declara culpable de «violar l'honor, la dignitat i el decòrum del càrrec».

DCIDOB 43.
LA DONA AL MÓN.

Una transició doblement difícil.

UNA TRANSICIÓ DOBLEMENT DIFÍCIL

Els països de l'Europa de l'Est estan vivint un procés de transició política, econòmica i social que ha portat a una crisi generalitzada i a la necessitat de prendre mesures urgents per passar d'una economia centralitzada-planificada a una de mercat, amb els mínims costos possibles. S'ha generat una gran inflació, un augment considerable de l'atur, el creixement dels preus, una baixada real dels salaris i del subsidi per als aliments bàsics, per al transport i, significativament per a les dones, per a l'atenció i la roba dels infants.

Un dels sectors de la societat més afectats per la nova situació ha estat el de les dones - a tots els nivells: econòmic, laboral, social, cultural, etc.-. En aquest moment és imprescindible analitzar la canviant realitat actual perquè la dona pugui tenir un paper actiu de ple dret en els canvis que s'estan efectuant.

L'abans...

Tots aquests països d'Europa estaven nominalment a favor de l'emancipació de la dona. Tenien una legislació on es manifestava explícitament la igualtat de salaris entre els dos sexes i unes mesures de caire social que potenciaven la participació femenina en el món laboral. Hi havia una completa estructura de guarderies i alguns intents de socialitzar la labor domèstica. Alguns analistes diuen que els governs d'aquests països van instituir aquestes mesures només per incrementar la participació de la força laboral de les dones, que en aquell moment era necessària. (veure quadre)

Però malgrat la primerenca legislació en retribucions iguals entre els dos sexes, les estadístiques, elaborades després de finalitzar els antics règims, mostren diferències substancials de salaris en tots els sectors de l'economia. Paradoxalment, la distància entre els salaris de les dones i dels homes no era massa diferent a la de l'Europa occidental. En les economies dels Estats anomenats socialistes hi havia un alt nivell de segregació ocupacional. Les dones tendien a concentrar-se en aquells sectors de l'economia, com la indústria lleugera, el tèxtil, el sector dels serveis, etc., on els salaris, la responsabilitat i la qualificació eren més baixos.

Les dones van arribar a ocupar un alt percentatge fins i tot la majoria d'algunes professions tradicionalment masculines, com les enginyeries, la

medicina i el dret. Però quan aquestes ocupacions van començar a «feminitzar-se» va sorgir la tendència a devaluar-les en termes de nivell i de salari. Tot i així, la proporció de dones, fins i tot dins les professions «feminitzades», disminueix quan es tracta d'ocupar els nivells superiors de la jerarquia, de manera molt semblant a l'Europa occidental. A Hongria, per exemple, el 1988, les dones ocupaven el 80% de les places de professorat de l'escola primària, el 50% de la secundària i el 33% de la Universitat. A Txecoslovàquia només el 14% del total de la força laboral femenina mantenia una posició de direcció.

La poca presència femenina en els llocs de responsabilitat també es reflexava en la representació política. Hi havia grans discrepàncies sobre el seu lloc dins el sindicat o el partit i també sobre la seva representació en els organismes de presa de decisió. La majoria dels països havien acordat establir una representació de dones al parlament al voltant del 33%, però les decisions importants les prenen les cúpules del partit. Significativament, les dones estaven absents dels politburós dels respectius partits.

En aquest sentit, una de les paradoxes del període de transició actual és que el nivell de representació femenina en els nous parlaments elegits democràticament ha baixat d'una manera espectacular en comparació amb el passat. En l'Assemblea Nacional Txeca, per exemple, el 23% eren dones; ara, després de les eleccions democràtiques de 1990, el percentatge és un explícit 6%. A Romania, la representació femenina en el parlament ha passat del 34,3% al 3,5% (eleccions del maig 1990); a Hongria, del 20,9% al 7,0% (març 1990); a Bulgària, del 21,0% al 8,5% (juny 1990); a l'ex-República Democràtica Alemanya, del 32,2% al 20,5% (març 1990).

«El triple paper»

Hem vist que els antics règims dels països de l'Europa de l'Est eren legislativament «progressistes» en les qüestions sobre la dona. Però el problema real amb aquestes lleis era que consideraven la dona com a treballadora i mare (no hi havia un equivalent per als homes com a treballadors i pares). D'aquesta manera les definien estructuralment amb un doble paper. Alguns analistes parlen d'un triple paper, pel fet d'assumir el treball domèstic no remunerat (comprar, netejar, cuinar...).

Aquesta doble o triple càrrega explica que les dones dels països de l'Europa de l'Est hagin sofert i sofreixin situacions de tensió i de sobrecàrrega de treball. Com a resultat trobem que tenen menys temps d'oci i, en general, perceben el dret de treballar més com una obligació -un deure addicional a les responsabilitats familiars- que no pas com un dret que elles podrien positivament gaudir. També s'observa una certa desgana per ocupar llocs de treball de responsabilitat, sobretot per l'alta disponibilitat i energia que exigeixen.

L'augment de l'atur

Abans de 1989, l'atur era pràcticament desconegut en els països de l'Europa de l'Est. Actualment està creixent ràpidament, amb tendència a englobar una majoria de dones.

El procés actual de reestructuració econòmica, amb la necessitat de desprendre's de mà d'obra, tendeix a eliminar la noció de participació laboral com a norma per a les dones. Això no només determina l'eliminació de la seva independència econòmica, sinó que afecta la confiança que tenen en si mateixes i la percepció del seu paper social. També influeix en les relacions de gènere dins de la família i té implicacions de canvi d'actitud i de comportament en l'educació de les futures generacions.

Alguns dels sectors i de les indústries que han quedat més mal parats per la crisi han estat aquells tradicionalment ocupats per les dones: el tèxtil, la indústria lleugera i el cos administratiu de les estructures burocràtiques de l'antic règim. De moment, sembla que moltes dones accepten la situació d'atur

Treball femení com a percentatge de la força laboral total

PAIS	1970	1980	1985	1988
Bulgària	42,5	48,7	49,9	—
Txecoslovàquia	45,0	46,2	47,2	47,3
Hongria	41,9	44,8	45,7	46,0
Ex RDA	48,6	50,5	50,2	49,9
Polònia	39,4	43,5	44,7	45,5
Romania	30,2	37,2	39,4	40,0
Ex URSS	50,8	51,2	50,8	50,8
RFA*	—	37,6	38,4	38,8
Bèlgica*	32,7	34,9	37,2	39,1
Regne Unit*	39,8	41,7	42,6 (1987)	

Font: Kroupova, 1990 excepte* - Yearbook of Labour Statistics 1980 i 1989, OIT

buscant l'oportunitat de passar més temps amb els seus fills. De totes maneres, elles no tenen massa experiència en aquest sentit i això no els permet percebre el perill inherent que «l'agafar uns anys de vacances» pot significar a llarg termini, en convertir-se l'atur en permanent. En l'antic règim la legislació mantenia el seu lloc de treball mentre elles estaven de baixa per maternitat, oferia permisos de tres dies en cas de malaltia i tres anys d'inactivitat laboral per mares solteres; per tant, les dones no tenen experiència, ni material ni psicològica, sobre les conseqüències de la desocupació.

En el futur, és possible que la nova tecnologia i la forta necessitat d'expansió del sector dels serveis creïn noves oportunitats laborals específiques per a les dones. A curt termini, però, elles són les més afectades per la reestructuració econòmica. Com a conseqüència, moltes dones estan tendint a anar cap a trajectòries professionals no vocacionals i a rebre assessorament que les orienti cap al nou mercat laboral, que els ensenyi, per exemple, com presentar-se a una entrevista de treball.

La situació de crisi i d'atur creixent ha portat l'augment de fenòmens que afecten sobretot les dones: augment de l'índex d'alcoholisme —ja molt alt en molts d'aquests països— i la conseqüent violència dins del matrimoni, de l'índex de suïcidis i també de la utilització de

centres d'assessorament matrimonial i de refugis per a les dones... Fins i tot està canviant la mateixa institució del matrimoni. El nou estat amenaça d'incrementar la dependència femenina. Per altra part, a molts països hi ha indicis d'amenaça dels drets reproductius de la dona, com el dret a l'avortament. Polònia, on existeix una forta influència de l'Església catòlica, és l'exemple més extrem. Només a Romania el nou govern ha permès immediatament el dret a l'avortament, ja que aquí no tan sols no estava reconegut sinó que, a més a més, havia estat brutalment reprimat.

Possibles mesures

Davant d'aquesta realitat, és necessari reunir la informació detallada empírica disponible per facilitar el fracàs del fenomen de l'atur segons el sexe, tant del sector industrial com de l'especialitzat. Això és imprescindible per entendre els models actuals de l'atur femení en relació a les oportunitats de treball futures.

Hi ha una especial necessitat d'organitzar cursos per preparar i introduir les dones a les indústries de nova tecnologia, per assegurar el seu accés a les noves professions, no només a les no qualificades o semi-qualificades, sinó també a aquelles que demanen un alt nivell d'especialització.

Per altra banda, en els països de l'ex-bloc de l'Est, malgrat la burocratització

de l'economia planificada-centralitzada, la tradició del petits negocis familiars ha sobreviscut. En l'economia submergida, les dones sempre han estat presents com a comerciants competents. Avui, la seva habilitat per convertir els seus negocis informals en negocis viables i legals dependrà de tenir l'accés a: —una assistència financera dels governs nacionals i regionals; —una assistència tècnica de les agències internacionals; —un coneixement sobre comptabilitat i finances; —una preparació en direcció de personal.

El progrés de les dones en els països de l'Europa de l'Est dependrà, finalment, de la seva pròpia iniciativa en la demanda de recursos per preparar-se i especialitzar-se. Pel que fa a l'actitud de la societat cap a les dones directives, amb responsabilitats i poder de decisió, serà més fàcil canviar-la si les mateixes dones poden desenvolupar la confiança en les seves habilitats. El programa educacional per a les dones directives necessita incloure, a més del coneixement del món dels negocis i les noves tecnologies, la construcció de l'auto-confiança i el desenvolupament de l'especialització personal a través d'un lideratge estructurat i un coneixement valorat.

* Elaboració CIDOB a partir dels estudis de les sociòlogues Anastasia Posadskaya, de Moscou, i Swasti Mitter, de Brighton.

ANUARIO INTERNACIONAL CIDOB. 1991

Contenido:

- Relaciones Exteriores de España
- La Nueva Europa
- Coyuntura Internacional
- Grandes Temas: La Hora de África

Artículos y comentarios de:

Carlos Alonso Zaldivar, Celestino del Arenal, Assane Ba, Enrique Baloyra, Esther Barbé, Carmen Claudín, Andrés Collado, Rafael Crespo, Jorge Dezcallar, Babacar Fall, Albert Galinsoga, Rafael Grasa, Ferran Iniesta, Luis Linde, Joaquim Novella, Ramón Paniagua, Josep Ribera, Jean-Jacques Roche, Fernando Rodrigo, Elvira Sánchez, Antonio Santamaría, Lidia Santos, Luis de Sebastián, Alberto Van Klaveren, Francisco Veiga, Blanca Vilá, Leonardo Villalón
Anexos: Redacción Fundació CIDOB

FUNDACIÓ
CIDOB

CENTRE D'INFORMACIÓ I DOCUMENTACIÓ
INTERNACIONAL A BARCELONA

C/. Elisabets nº 12 • 08001 BARCELONA (ESPAÑA)
Tel. (34-3) 302 64 95 - Fax 302 21 18 - Télex 99767 CIDOB-E

HOJA DE PEDIDO ANUARIO INTERNACIONAL CIDOB 1991

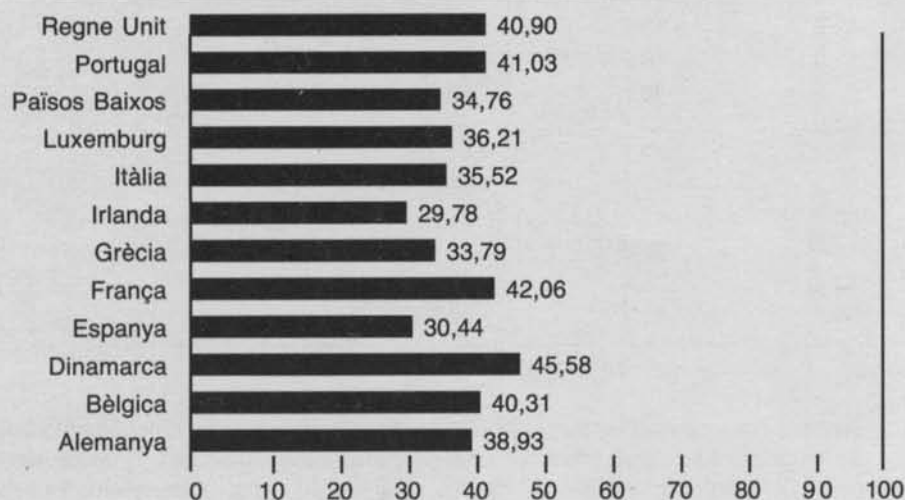
Nombre y apellidos: _____
Institución: _____
Calle: _____
Población: _____ C.P. _____
País: _____ N.I.F. _____
Tel.: _____ FAX: _____ Precio: 6.000 ptas. (IVA incl.)

Forma de Pago: Contra reembolso Cheque nominativo a CIDOB adjunto a la hoja de pedido

LA DONA - COMUNITAT EUROPEA

TREBALL

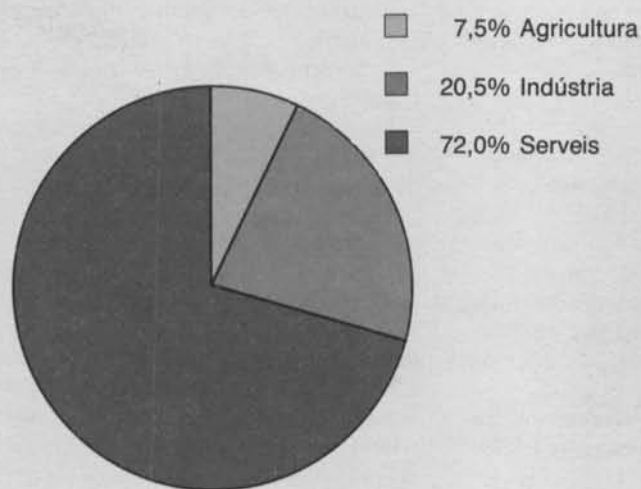
Percentatge de dones en la Població activa total

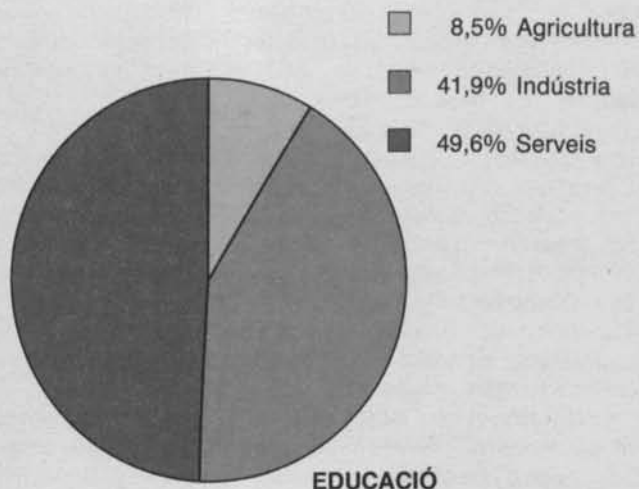
Percentatge de dones sobre el total de l'atur inscrit

Alemanya	51,1
Bèlgica	62,1
Dinamarca	55,4
Espanya	51,7
França	57,5
Grècia	—
Irlanda	37,3
Itàlia	56,2
Luxemburg	51,2
Països Baixos	56,3
Portugal	63,3
Regne Unit	37,6

Dones per sectors (CE)

Homes per sectors (CE)

Salari relatiu femení com a percentatge del masculí (en la indústria)

Alemanya	66,5
Bèlgica	64,1
Dinamarca	80,0
Espanya	67,4
França	65,0
Grècia	66,2
Irlanda	65,0
Itàlia	—
Luxemburg	55,0
Països Baixos	63,7
Portugal	71,5
Regne Unit	55,1

Nombres de noies matriculades per cada 100 nois (1985/87)

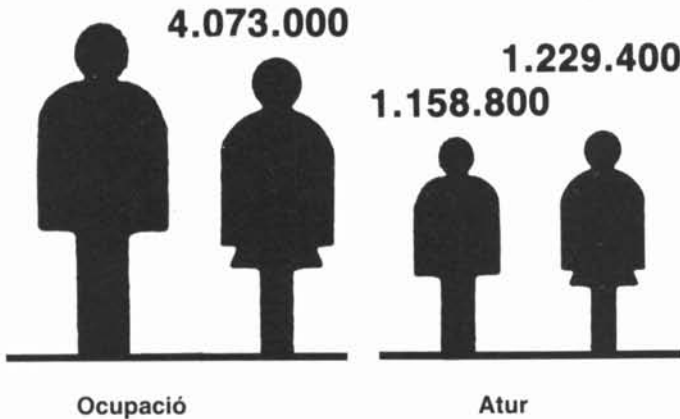
	Primària	Secundària	Superior
Alemanya	96	100	72
Bèlgica	96	96	89
Dinamarca	96	95	97
Espanya	93	101	96
França	94	102	97
*Grècia	94	92	94
Irlanda	95	105	76
Itàlia	95	92	88
Luxemburg	94	94	52
Països Baixos	97	93	70
Portugal	91	116	113
Regne Unit	95	99	81

Font: Elaboració CIDOB amb dades d'Eurostat

TREBALL

Població de 16 i més anys segons la seva relació amb l'activitat econòmica

8.549.200

Població activa ocupada per situació professional i sexe. En milers i percentatge de dones sobre el total (1991)

	Dones		Homes		%
Empleador	69,2	1,70%	433,2	5,07%	13,77
Empresari sense assalariats o treballador independent	539,9	13,26%	1.420,7	16,62%	27,54
Membre d'una cooperativa	25,3	0,62%	80,0	0,92%	24,03
Ajuda Familiar Assalariat	390,3	9,58%	240,1	2,81%	61,91
sector públic	868,4	21,32%	1.266,7	14,82%	40,67
Assalariat sector privat	2.164,2	53,14%	5.085,5	59,49%	29,85
Altres	15,6	0,38%	23,0	0,27%	40,41
Total	4.073,0	100%	8.549,2	100%	32,27

Retribucions salarials per sexe segons nivells comparables d'estudi i anys d'experiència professional

Anys escolarització	Anys experiència	Salari/hora brut Dones	Salari/hora brut Homes
8 o menys	10 o menys	515	576
	11 o més	698	783
9 a 14 anys	10 o menys	705	701
	11 o més	895	1.019
15 o més	10 o menys	1.020	1.114
	11 o més	1.175	1.495

EDUCACIÓ

Població de 16 i més anys segons nivell d'instrucció, sexe i edat (en milers, segons trimestre 1991)

DONES	16-29	30-44	45-59	60 o més	Total
Analfabets	22,5	68,1	261,4	818,5	1.170,5
Sense estudis	64,9	321,2	798,8	1.622,1	2.806,9
Primaris	556,2	1.739,4	1.885,1	1.859,7	6.040,4
Mitjans	2.555,9	999,5	315,9	153,4	4.024,5
F. Professional	573,7	135,7	24,1	5,3	738,8
A. Superior	304,1	247,7	95,4	72,9	720,1
Superiors	169,8	190,3	38,2	18,6	417,0
Total	4.247,1	3.701,9	3.418,7	4.550,6	15.918,2
Homes	16-29	30-44	45-59	60 o més	Total
Analfabets	29,1	41,7	102,4	266,1	439,2
Sense estudis	73,5	238,1	667,1	1.201,0	2.179,7
Primaris	726,1	1.577,8	1.709,3	1.617,9	5.631,0
Mitjans	2.634,8	989,3	360,0	224,6	4.208,6
F. Professional	673,9	270,0	76,7	27,2	1.047,7
A. Superior	194,2	207,5	115,7	61,9	579,3
Superiors	150,2	264,1	125,5	108,0	647,8
Total	4.481,7	3.588,5	3.156,7	3.506,4	14.733,3

PARTICIPACIÓ POLÍTICA

Participació femenina en els parlaments autonòmics (1986-1991)

	Total Parlamentaris		% Dones s/total			
	1986	1991	1986	1991		
Andalusia ('90-'94)	109	109	5	14	4,6	12,8
Aragó	66	67	4	5	6,1	7,5
Asturies	45	45	4	9	8,9	20,0
Balears	54	59	3	10	5,6	16,9
Canàries	60	60	1	4	1,7	6,7
Cantàbria	35	39	3	3	8,6	7,7
Castella-Lleó	84	84	3	8	3,6	9,5
Castella-La Manxa	44	47	1	9	2,3	19,1
Catalunya ('88-'92)	135	135	12	15	8,9	11,1
Extremadura	65	65	3	10	4,6	15,4
Galícia ('89-'93)	71	75	1	10	1,4	13,3
Madrid	94	101	12	24	12,8	23,8
Múrcia	43	45	2	5	4,7	11,1
Navarra	50	50	1	7	2,0	14,0
La Rioja	35	33	4	7	11,4	21,2
C. Valenciana	89	89	6	12	6,7	13,5
País Basc ('90-'94)	75	75	9	13	12,0	17,3

Font: La mujer en cifras (1992). Ministerio Asuntos Sociales. Instituto de la Mujer.

DCIDOB 43. **LA DONA AL MÓN.**

La situació de la dona al món.

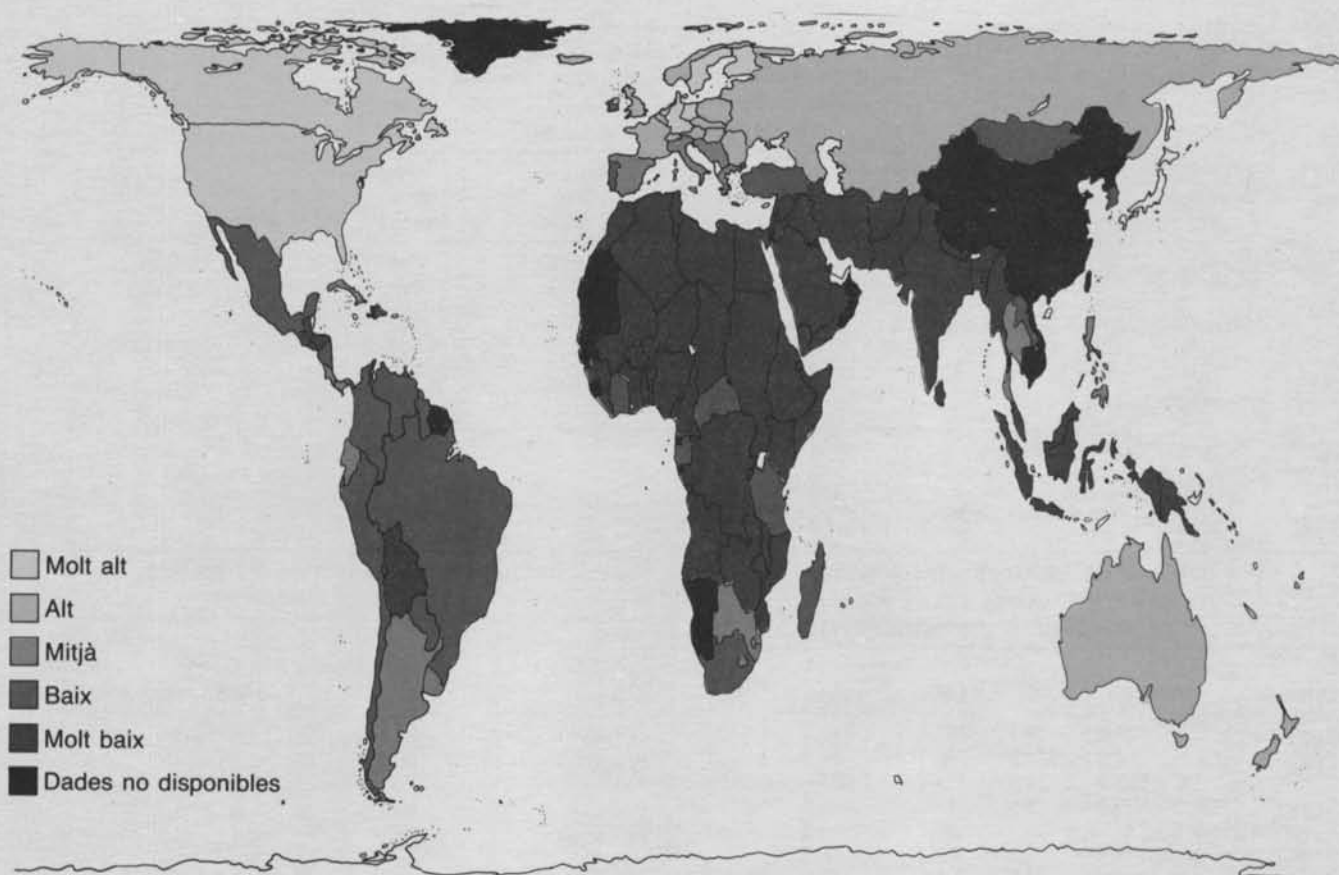
LA SITUACIÓ DE LA DONA AL MÓN

L'evidència mostra que en gran part del Món les dones estan més mal nodrides, menys escolaritzades i són més pobres que els homes, així com que assumeixen unes tasques laborals més dures i tenen menys accés als serveis mèdics.

Entre les conseqüències d'ignorar aquestes necessitats,

el FNUAP (Fons de les Nacions Unides per a Activitats en Matèria de Població) cita: un creixement demogràfic incontrolat, una elevada mortalitat infantil i juvenil, l'afebliment de l'economia, una agricultura ineficient, el deteriorament del medi ambient, la divisió de la societat i una inferior qualitat de vida per a tots.

L'índex de desenvolupament de la dona

L'índex de desenvolupament de la dona s'ha calculat tenint en compte les dades següents, recollides en l'Informe del Desenvolupament Humà del PNUD (Programa de les Nacions Unides pel Desenvolupament) de l'any 1991:

- PNB per càpita
- Participació en la força laboral
- Taxa d'alfabetització
- Educació Superior

SALUT

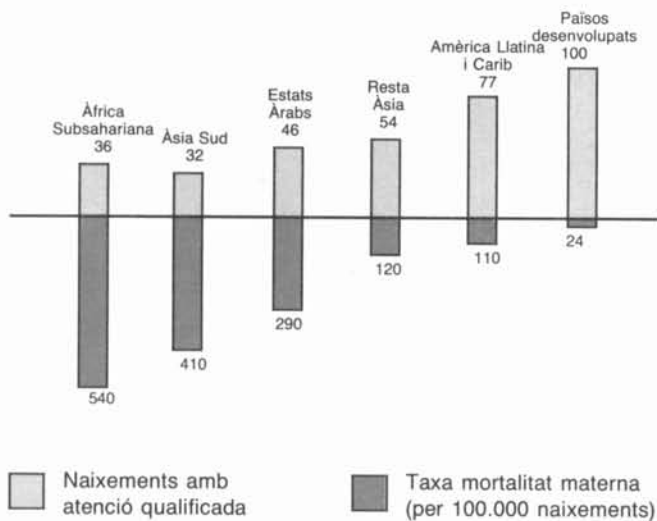
Segons la UNICEF, les causes de la mortalitat materna inclouen hemorràgies, infeccions, anèmies, obstrucció del part i avortaments sèptics, però el problema té arrels més profundes: —mentre la nutrició i l'educació de les nenes quedin relegades en favor dels nens barons, —mentre les dones segueixin menjant en darrer lloc i menor quantitat i segueixin essent les que treballen més hores i en les tasques més pesades, —mentre l'avortament segueixi essent l'única resposta a la demanda de planificació familiar, i —mentre la majoria de naixements segueixi produint-se sen-

se l'assistència de persones qualificades i de serveis de referència, els embarassos i el part continuaran matant una dona jove per minut.

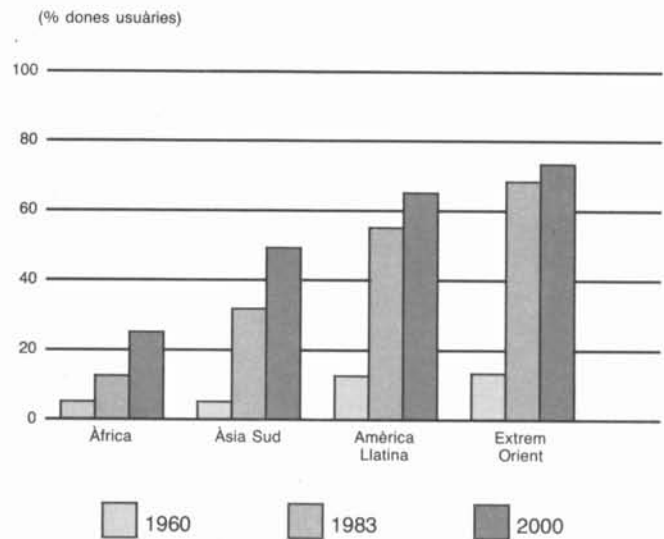
Existeix una consciència creixent que la pròpia salut de la dona i el seu paper en la promoció de l'assistència sanitària són les claus d'una millor salut per a tothom.

S'ha calculat que si les dones poguessin tenir només el nombre de fills que desitgen hi hauria un 27% menys de naixements a Àfrica, un 33% menys a Àsia i un 35% menys a Amèrica Llatina.

Seguretat materna

Utilització d'anticonceptius als PVD (Països en vies de Desenvolupament)

Per cada 105 homes nascuts, neixen aproximadament 100 dones. Si amdós sexes reben el mateix tracte nutricional i sanitari, les dones viuen notablement més temps —són més resistents a les malalties i, generalment, més fortes. A les poblacions on nens i nenes reben les mateixes atencions hi ha aproximadament 106 dones per cada 100 homes.

Però, si les dones, i, especialment les nenes, no reben les mateixes atencions, la cosa canvia. A la major part d'Àsia i del

Nord d'Àfrica, moltes menys nenes i dones sobreviuen perquè són sotmeses a una discriminació activa. A Àsia del Sud i Occidental i a la Xina hi ha solament 94 dones per cada 100 homes. Això significa una caiguda d'un 12% a la xifra «natural». Solament a la Xina, «manquen» uns 44 milions de dones tenint en compte la diferència en l'estructura d'edats. Si afegim aquesta xifra a la relativa a Nord-Àfrica i a Àsia del Sud, Sud-est i Occidental, resulta que quasi 100 milions de dones «falten».

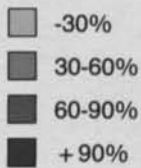
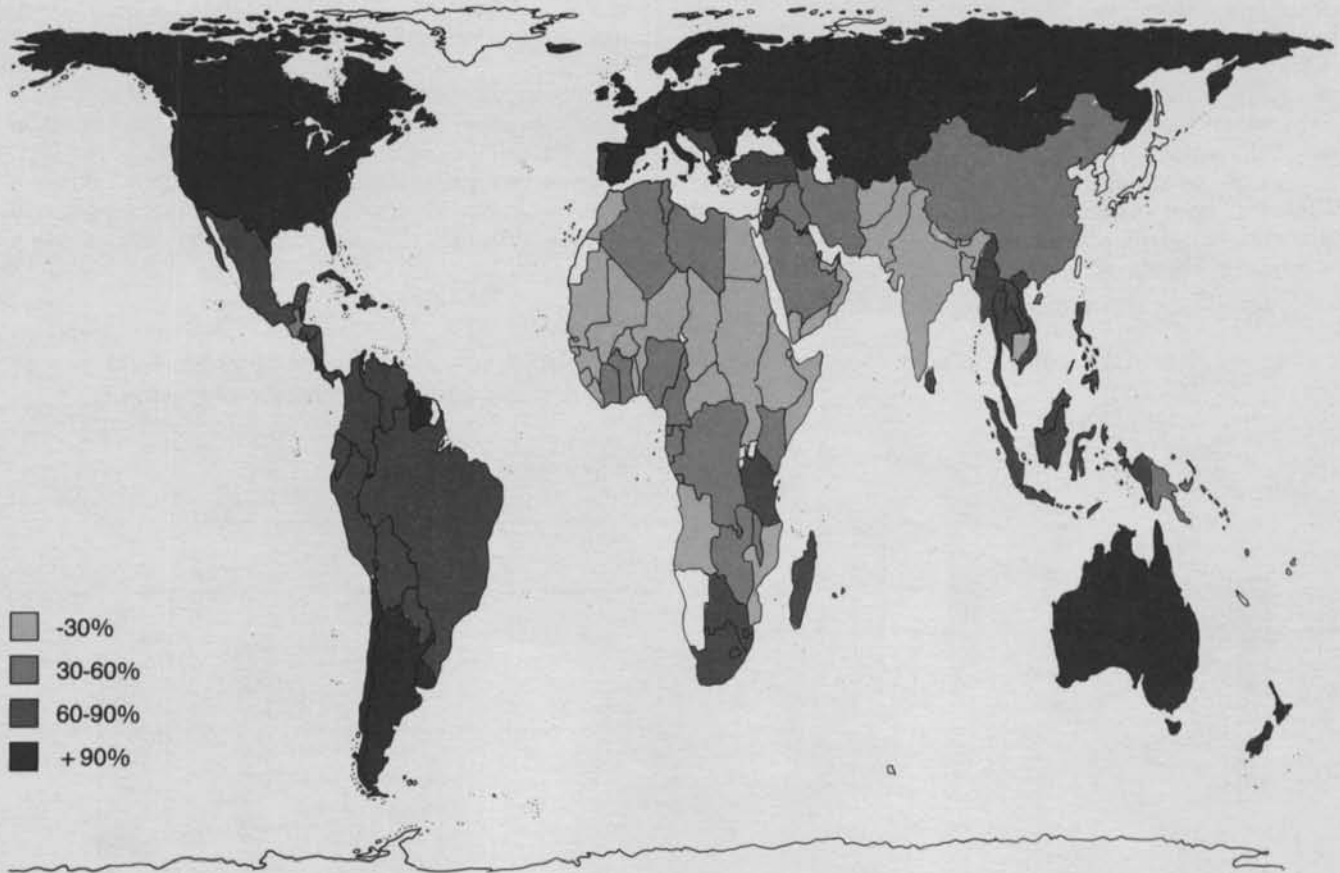
EDUCACIÓ

El FNUAP afirma que l'escolarització de les nenes és el determinant més important de la fecunditat i les tasques de mortalitat infantil. Un estudi realitzat a 46 països ha permès constatar que un increment de l'1% a la taxa d'alfabetització de la població femenina resulta tres vegades més eficaç per

reduir la mortalitat infantil entre els infants més petits d'un any que l'increment de l'1% en el nombre de metges.

Als PVD, dos terços de les dones amb més de 25 anys (i quasi la meitat dels homes) no han assistit mai a l'escola.

Taxa d'alfabetització de les dones

LA DONA AL MÓN DEL TREBALL

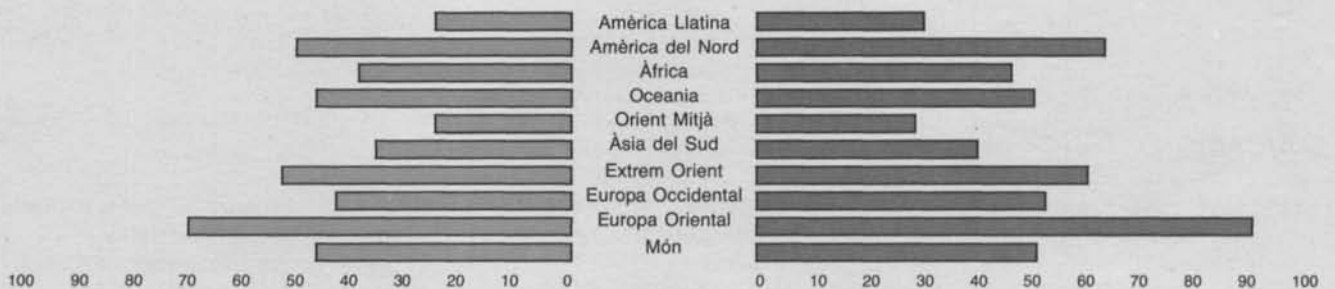
Si s'atorgués un valor econòmic al treball realitzat per les dones en tasques domèstiques no remunerades, s'afegiria aproximadament un terç —és a dir, 4 bilions de dòlars— al producte econòmic anual mundial.

Les dones de les zones rurals produeixen més de la meitat dels productes alimentaris al Tercer Món; a Àfrica, aquesta xifra arriba fins al 80%.

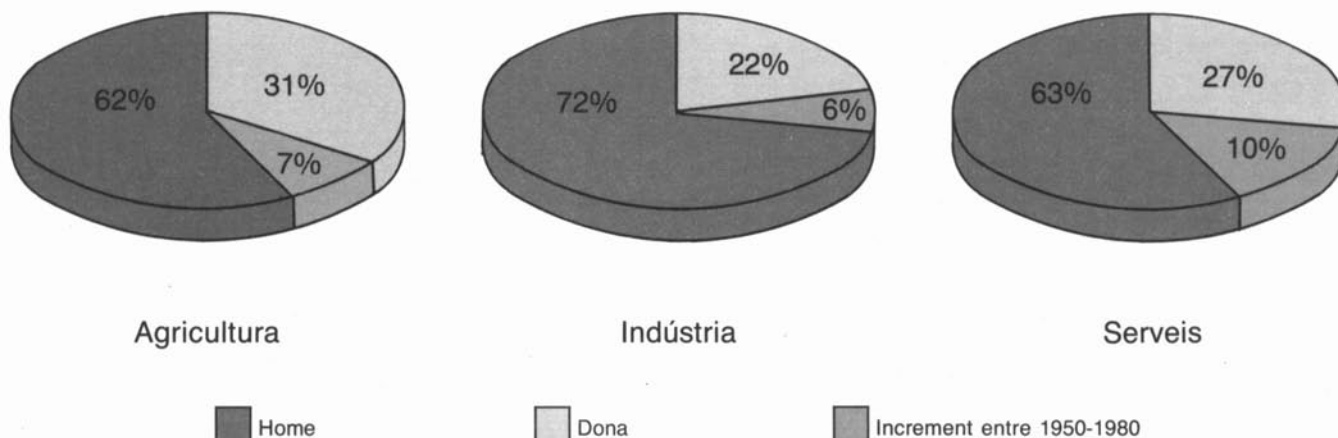
Desequilibris home-dona en el món del treball (1980)

Taxa participació (%) de les dones en la força de treball total femenina

Dones (de 15 a 64 anys) com a % dels homes en la força de treball remunerat

Força de treball Increment de la participació de la dona entre 1950 i 1980

Dates d'adquisició del dret de vot de les dones

1893 Nova Zelanda	1952 Bolívia, Grècia
1902 Austràlia	1953 Xina, Jamaica, Mèxic
1906 Finlàndia	1954 Colòmbia
1913 Noruega	1955 Etiòpia, Ghana, Nicaragua, Perú
1915 Dinamarca, Islàndia	1956 Camerun, República Centrafricana, Txad, Congo, Egipte, Gabón, Guinea, Còte d'Ivoire, Laos, Madagascar, Malí, Mauritània, Níger, Pakistan, Senegal, Sudan, Tunísia, Alt Volta
1917 URSS	1957 Haití, Honduras, Líban, Malàisia
1919 Txecoslovàquia, Luxemburg, Holanda, Polònia, Suècia	1958 Albània, Algèria, Iraq, Somàlia
1920 Canadà, EUA	1959 Xipre, Maurici, Marroc
1922 Irlanda	1960 Nigèria, Zaire
1924 Mongòlia	1961 Burundi, Gàmbia, Paraguai, Ruanda, Sierra Leone, Tanzània
1928 Alemanya, Regne Unit	1962 Uganda
1929 Equador	1963 Iran, Kènia, Líbia
1930 Sud-àfrica (blancs)	1964 Afganistan, Malawi, Zàmbia
1931 Espanya, Sri Lanka	1965 Botswana, Singapur
1932 Brasil, Tailàndia	1966 Guyana, Lesotho
1934 Cuba, Turquia, Uruguai	1967 República Democràtica del Iemen
1935 Birmània	1968 Swaziland
1938 Bulgària, Filipines	1970 Fiji
1942 República Dominicana	1971 Suïssa
1945 França, Guatemala, Panamà, Indonèsia, Hongria, Japó, Trinitat i Tobago	1972 Bangladesh
1946 Benín, Itàlia, Libèria, Romania, Iugoslàvia	1974 Jordània
1947 Argentina, Malta, Togo, Veneçuela, Vietnam	1976 Portugal
1948 Bèlgica, Israel, Corea del Nord i del Sud	1984 Liechtenstein
1949 Xile, Costa Rica, Síria, Índia	
1950 Barbados, El Salvador	
1951 Nepal	

Països que no reconeixen el dret de vot per a les dones: Oman, Qatar, Aràbia Saudita, Emirats Àrabs Units, Kuwait. Països dels quals no hi ha dades: Angola, Bahrain, Brunei, Cambotja, Guinea Equatorial, Moçambic, Papua Nova Guinea, República Àrab del Iemen i Zimbàbwe.

NOTA DE REDACCIÓ: Aquestes dades van ser elaborades per l'equip de redacció de la Fundació CIDOB per a l'exposició «Viure en un món divers», organitzada per l'Ajuntament de Barcelona i el COOB.

DCIDOB 43. **LA DONA AL MÓN.**

Les dones i el desenvolupament.
Elizabeth Uribe Pinillos

LES DONES I EL DESENVOLUPAMENT

*Elizabeth Uribe Pinillos

Reflexions per fer un gir cap al per a si i al per a mi.

A qui em va donar la vida, a la meva àvia, a la meva filla;
a les meves amigues, a les nostres predecessores.

Per parlar de dones i desenvolupament ens situarem en un pla de consciència de la diferència sexual i de demandes igualitàries, per reflexionar simultàniament, des d'una perspectiva de dones, sobre la visió que tenim front al desenvolupament i sobre el paper i el lloc que hi ocupem.

Les qüestions plantejades tenen l'objectiu d'examinar el tema lligant-lo a diferents disciplines, amb el desig d'explicar-ne les seves causes diverses.

El que s'afirma a continuació no té altra intenció que interrogar-nos, de forma molt global i general, sobre determinades maneres i aspectes el rerefons dels quals serà, a més a més de reivindicatiu, axiològic. Ho farem amb rampades i imatges parcials que, en ser unides, busquen donar-ne una visió completa.

El model de desenvolupament dominant actualment

Encara que des de diferents posicions, tant del món acadèmic com del polític, surten veus crítiques i disconformes amb el concepte de desenvolupament econòmic i s'esbossen propostes i alternatives, la mirada que se'n fa des del feminisme llança arestes que -pel seu mateix contingut i essència- altres àmbits i sectors no ens poden proporcionar, particularment perquè arrenca d'una necessitat vital: la nostra, aprendre a lluitar per la nostra vida, a «lluitar per a si» en paraules de l'Alessandra Boccheiii.

Una d'aquestes crítiques està relacionada no només amb el propi model de desenvolupament en si, amb els aspectes que emfasitza -entre altres la mercaderia, la circulació-, sinó també amb els termes de la ciència que els estudia: l'economia. L'economia ha ignorat i ha fet invisible tot allò realitzat en gran part per les dones --conegut com producció domèstica no mercantil- i que ha comportat el seu desconeixement social, que avui s'està descobrint a través d'estudis realitzats des de diferents àrees.

Podríem afirmar que moltes coses estan canviant en el panorama mundial; que avui comptem amb tres eixos: els EUA, Japó i la CE; que l'economia mundial és cada dia més interdependent; que l'actual paradigma postfordista modifica substancialment les exigències als models de producció i necessita mà d'obra ben pagada, altament qualificada i polivalent; i que se-

gurament aquest tipus de coses significaran canvis en la mesura que -tal com ho planteja Stephen S. Cohen- «la producció s'assembla més a una xarxa on la productivitat de l'individu està determinada per les capacitats i actituds de la persona que es troba a l'altre extrem de la línia de comunicació... si aquella persona és incompetent, l'individu en qüestió també ho és».

Els avenços tecnològics ¿modifiquen l'actitud davant del globus terraquí, dels seus recursos humans i naturals? I, sobretot, ¿qüestionen l'ús i l'associació de qualsevol instrument en la lluita per la competitivitat? ¿Existeix una postura de respecte per la natura, per les persones? I, sobretot, eliminen el déu diner, el déu mercaderia?

I, si se'm permet una pregunta de doble via, ¿té aquest desenvolupament una visió que contingui l'humà en la seva diferència? O, dit d'una altra forma, ¿té aquest model de desenvolupament no sols un espai per a aquesta visió, sinó també per a les dones? Per a nosaltres, tota resposta possible és negativa.

L'afirmació que feien les Nacions Unides sobre nosaltres l'any 1980 fa evident part d'aquesta constatació, si ens centrem en la posició de les dones en el marc del model actual: les dones representen «més del 50% de la població mundial, aporten un terç de la força laboral i ocupen dos terços de les hores de treball, posseeixen menys de l'u per cent de les propietats mundials i reben tan sols una desena part dels ingressos mundials». Aquestes dades són força clares per si mateixes en el pla reivin-

dicatiu, i encara trobaríem més indicadors de la discriminació envers la dona en els camps de la salut, l'educació i el treball. Tot i ser important, em sembla insuficient en la mesura que val la pena respondre altres preguntes; per això donarem la volta als interrogants.

On són les persones en el model de desenvolupament dominant? On que no sigui fonamentalment un lloc de treball, amb un sentit del produir i no del ser? On es planteja una proposta que ens situï més enllà del model del «ser» esbossat actualment i que té com a referent bàsic els homes i el que ells han fet?

Quan una reflexiona sobre si mateixa i els altres o dialoga amb altres persones sobre el que percep o es troba, burxant més enllà de la superfície, troba que ningú està content amb el que passa. I això em planteja un interrogant vital: què ha passat i passa amb nosaltres perquè siguem i actuem així, potser de forma contrària als nostres desitjos i voluntats més profunds?

La nostra vida quotidiana

La sociòloga Agnes Heller defineix la vida quotidiana com «el conjunt d'activitats que caracteritza la reproducció dels homes particulars, els quals, alhora, creen la possibilitat de la reproducció social».

Es pregunta, després d'assegurar que la vida quotidiana és la reproducció de l'home particular: «què significa que el particular es reproduïx?», Quan naixem ens trobem en un món ja existent, independent de nosaltres. Un món, diu, «construït», on el particular ha de conservar-se i provar la seva capacitat vital.

L'anomenat procés de socialització es fa, en part, aprenent a utilitzar les coses, apropiant-se de sistemes de costums i expectatives que permetin conservar-se exactament de la manera necessària i possible, en una època determinada, a l'àmbit específic d'un estrat social donat i, afegiria, d'un sexe específic.

La nostra irrupció al món té lloc en un principi en un ventre matern; tots

hem nascut d'una dona i, més tard, hem estat alimentats, donats de mamar, acariciats, mirats i finalment, murmurats i parlats per ella. Durant aquesta etapa passem d'un llenguatge corporal a un llenguatge verbal que sintetitza frases assenyalades per al desenvolupament per dones com la Luce Irigaray. Passem d'aquest cos a cos amb la mare; que s'intentarà esborrar «culturalment», a instal·lar l'artifici del llenguatge verbal on els subjectes canviaran i la primera, la mare, serà potser silenciada, però no esborrada totalment, i les seves emprems marcaran a cadascun de nosaltres de diferent forma.

Aquí s'iniciarà tot un trànsit de la societat cap a un ordre de valors que poc a poc canviarà el seu logos, i d'un món format per dues genealogies ens traslladarem cap a l'actual, que en valora i reconeix sols una; d'una terrenal, concreta, cap a una que reconeix sols l'abstracte, el conceptual, les categories.

La visió i concepció del que és la cultura es construirà rebutjant altres propostes i altres visions sobre la natura i l'humà fins arribar a la que avui coneixem i que manté el planeta en condicions de defenestració, i a una humanitat més oblidada de la relació amb si mateixa i de les seves arrels.

Aquesta cultura forjarà d'acord amb les necessitats de les diferents realitats de les que forma part, elements i instruments d'explicació del món, la ciència entre altres. Però sobretot imposarà un ordre simbòlic que en nega i n'enfosqueix d'altres, deixant d'alguna manera «silenciades» les seves portadores, qui no està al seu logos.

Les dones i la teoria del caos

Fins fa uns anys, el paper de la ciència era explicar, preveure, predir la realitat itenia com a objectiu l'enquadrament dels fenòmens per mitjà de les regularitats. Allò que no entrava a l'esquema era aleatori, caòtic i, sobretot, patològic. Així, la natura era vista com una cosa que funcionava amb l'ordre; pel contrari, el caos era l'anormal, el no freqüent. La visió de la societat també va desenvolupar una idea de consens, d'homogeneïtat, d'un ordre i una lògica determinats.

No obstant, amb sorpresa nostra, va ser des de les «ciències dures» que es van generar les investigacions que van portar a altres visions. D'aquesta forma la teoria del caos va irrompre en elles en principi i es va traslladar després a altres per tal de veure la realitat tal com és i no com els nostres instruments d'interpretació l'havien delimitat.

Portat al terreny del social, això significa que allò fins aleshores considerat patològic comença a ser subject

d'atenció més enllà de ser vist com anòmal, en la mesura que les seves vivències generen pràctiques diferents i alternatives de socialitat.

I de cop, en parlar de dones i desenvolupament, resulta estrany aturar-se en l'examen de la teoria del caos, que ens remet a un fet que no per antic ha deixat de ser conflictiu: com podem interpretar el micro en una cosa que connecti i comuniqui amb el macro? o, com lligar aquella quotidianitat amb les grans realitats? I sobretot, com ho afrontem des de l'òptica personal? Tot des del nostre jo? Com llegir dona i desenvolupament en un món que ha viscut la diferència del ser dona per via negativa i ens ha percebut com «histèriques», «irracionals», «apassionades»? Com modificar la valoració d'espais construïda culturalment i fonamentada en realitats materials? I, aquesta visió, com ha afectat la interpretació d'altres existències, d'altres continents, i els seus processos de tot tipus?

Implicacions d'aquesta manera de «veure»

La Julia Kristeva, a *Extranjeros para nosotros mismos*, apunta cap a una sèrie de reflexions que ens interroguen sobre el coneixement que tenim dels diversos «jo» que ens componen -tan desconeguts i tan temuts- i sobretot sobre quin ressort fa que allò diferent i distint ens torni de forma salvatge i abrupta l'estranger que viu en nosaltres a qui, per desconegut, més temem.

Una entelèquia anomenada Europa que, dins del vell model, ha homogeneïtzat coses tan diferents al preu d'anul·lar i menysprear allò divers, no solament s'ha de reconèixer com una part del món, sinó també respectuosa amb altres ètnies, cultures, altres humans diferents que existeixen al planeta i es troben ací ja no com a treballadors sinó com a persones.

Tot això expressa una visió hegemònica vigent amb tota la seva força i dimensió que, malgrat totes les hecatombes que han tingut lloc, encara es nega a canviar.

Com harmonitzem amb èmfasi el canvi de valors, des de nosaltres, partint del principi de i per nosaltres, a més a més del reivindicatiu?

Quan dèiem que aquesta cultura ha traspaperat, amagat, perdut, per dir menys, l'aportació i la riquesa fetes per les dones, constatarem una realitat que, oblidada en els mites, va existir i amb el rumb que va prendre ha limitat tot el potencial i l'energia que les dones han pogut desplegar.

És aquesta genealogia humana oblidada la que avui volem rescatar, tota aquesta genealogia que algunes cultu-

res encara tenen: divinitats, deesses, mares, els valors del femení,

Malauradament, aquestes genealogies no només s'han volgut negar a la humanitat, sinó també a qui les haurien hagut d'heretar: les dones. Al llarg de la història hem configurat una identitat modelada no pels nostres sentiments més profunds sinó pels esbossats pel model imperant, regit majoritàriament per homes. Cadascuna de nosaltres ha oblidat no només a les dones més properes a ella mateixa, sinó també a aquelles que ens han precedit i ens han possibilitat estar avui en molts espais i llocs que ens brinden la meravellosa oportunitat a algunes, imés endavant a més dones, de recuperar, molt lentament, la consciència de si i, a poc a poc, tímidament en principi, el que s'anomena genealogia, «és a dir, la sortida al món d'unes dones legitimades per la seva referència al seu origen femení».

Tot aquest procés de presa de consciència ha significat deixar de mesurar-nos amb els paràmetres masculins i els espais en què funcionen. «Es tracta de voler un patró de mesura de dona per estar al món».

Això ha significat, entre altres coses, reconèixer una altra noció del temps.

Des d'alguna vessant del feminisme de la diferència s'han fet realitat, a algunes petites ciutats, pràctiques de vida on es contemplen, en la seva organització i funcionament, els ritmes de vida de les dones i que ens poden retornar a més a més a visions lúdiques d'aquests. «Siguem mandrosos en totes les coses, excepte en estimar i beure, excepte en ser mandrosos.»

L'experiència de les italianes sobre la llei del temps i totes les pràctiques que comença a generar es poden emmarcar dins de les propostes d'altres sectors referits a la concreció d'aquests ponts comunicants entre els nivells micro i macro que portin a accions concretes des del petit, en les revolucions que, com planteja Agns Heller, tenen lloc.

Aquest vigorós cos de dona avui ja aspira a inundar el món amb les seves perspectives i valors, alguns d'ells, penso, esbossats per Virginia Woolf a *Tres Guineas*: la castedat, la pobresa i la burla.

Vull referir-me a aquests últims perquè sintetitzen valors que s'haurien d'assumir en els petits llocs quotidians on els humans podrien estar més a prop els uns dels altres, on el corporal coexistís amb els altres llenguatges existents i aquells per explorar, on cadascun i cadascuna assumís l'estranger que habita dintre seu sense cap temor i amb tot l'amor, amb aquell afecte que tant necessita la humanitat, amb uns

LA DONA - REFLEXIÓ

ritmes que reconeixen la diferència, on s'assumeixi serenament que existim homes i dones i es reconeguin uns drets sexuals equivalents però diferents, on la relació amb un mateix, amb els altres i amb la natura sigui respectuosa i tingui com a intenció l'encontre, no el domini. Potser aquesta proposta és mínima, fins i tot ínfima, però al nivell de l'esperit penso que pot ser una reflexió que en espais micro de poder, com són els ajuntaments, podrien materialitzar-se amb el suport de les persones que s'hi troben.

Virginia Woolf parla de les quatre grans mestres de les filles dels homes amb educació: la pobresa, la castedat, la burla i la llibertat.

«Per pobresa entenem tenir els diners suficients per a viure. És a dir, cal guanyar els diners suficients per ser independent d'altres éssers humans i per comprar el mínim de salut, oci i coneixements necessaris per al ple desenvolupament del cos i la ment.»

«Per castedat s'entén que, un cop guanyat el suficient per viure de la seva professió, es negarà a vendre's la ment

per diners. És a dir, ha d'abandonar l'exercici de la professió o bé seguir exercint-la amb fins d'investigació i experimentació; o, si és artista, buscar l'art per l'art; o bé impartir gratuïtament els coneixements adquirits en l'exercici de la professió a les persones que ho necessiten. Però quan la moral comenci a induir-li a donar voltes i voltes, trenqui el cercle. Rigui's de l'arbre a riallades.»

«Per burla entenem que s'han de rebutjar tots els mitjans d'anunciar el propi mèrit, i acceptar que el ridícul, l'obscuritat i la censura són preferibles, per raons psicològiques, a la fama i els elogis. Sense dubtar-ho, quan li ofereixin condecoracions, títols i l'ingrés en ordes, llenci-ho tot a la cara de qui li ho ofereix.»

«Per llibertat, respecte a lleialtats irreals, s'entén que ha de despullar-se, abans de tot, de l'orgull de nacionalitat, també de l'orgull religiós, de l'orgull d'universitat, d'escola, de família, de sexe i de totes les lleialtats que d'ells dimanen. Quan els temptadors arribin perquè, sobornada, accedeixi a entrar al captiveri, estripi els pergamins, nequi's a omplir els formularis.»

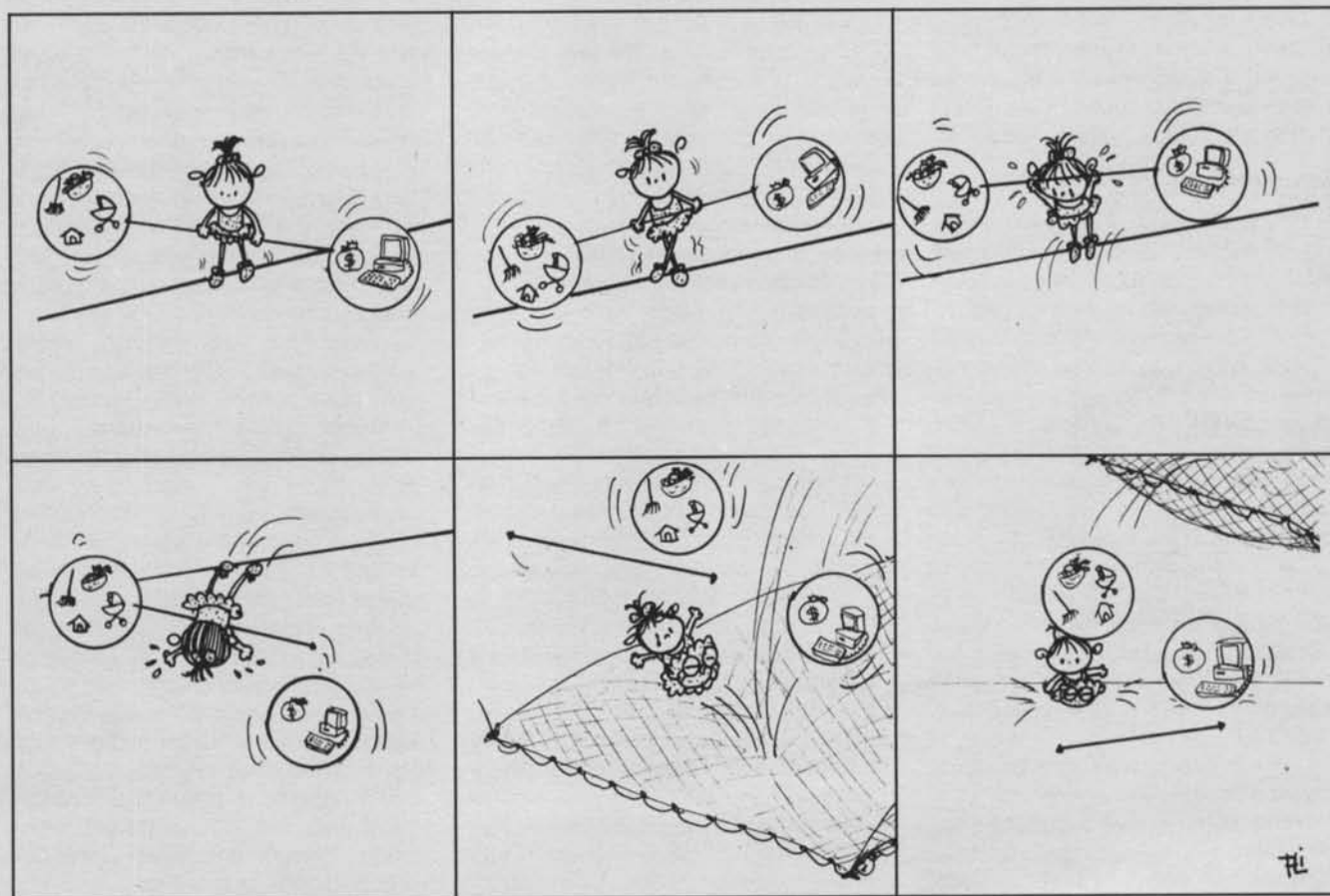
Més enllà que aquests plantejaments ens agradin o no, penso que suggereixen mínimes llums sobre la nostra mirada, el lligam que, com planteja Alessandra Bocchetti, tenim les dones entre nosaltres, un lligam de necessitat, d'allò que Virginia Woolf esmenta sobre el mirall, el que em retorna una imatge de si i que fins ara hem projectat cap als homes en una mida doble del real. Desitjo per a mi miralls que em retornin una imatge grata del ser dona i que jo mateixa em constitueixi per a les altres dones en un referent de valor i creixement.

Potser serà així com podrem parlar o mirar el desenvolupament des de nosaltres, les dones, ja no solament com a mesura econòmica sinó com un moment del per a si i del per a mi dels que ens parla Alessandra Bocchetti, i em motiva a parlar del nostre créixer afirmades i revaloritzades en una altra visió del món i amb altres símbols.

Es des d'aquest per a si i per a mi com deixo obert aquest pensar en veu alta.

* Llicenciada en Ciències de l'Educació, especialista en temes de la dona.

TIRA, TIRA!

DCIDOB 43. **LA DONA AL MÓN.**

Selecció de Documents de la Base de Dades CIDOB.

Selecció de Documents de la Base de Dades CIDOB sobre la Dona

1 - ARTICLES DE PUBLICACIONS PERIÒDIQUES

WHEN SISTERS EARTH SUFFERS, WOMEN SUFFERS TOO/ Au: SHIVA, Vandana (et al.) - Ai: IDOC - Nr: IDOC Internazionale, 3, Vol. 20, May-June, 1989 - pp: 1-44; ITALIA

MILITARISM AND WOMEN IN SOUTH AFRICA/ Au: COCK, Jacklyn - Nr: Review of African Political Economy, 45-46/1989 - pp: 50-56; REINO UNIDO

EMPOWERMENT OF WOMEN IN UGANDA/ Au: BOYD, Rosalind - Nr: Review of African Political Economy, 45-46/1989 - pp: 106-117; REINO UNIDO

WOMEN'S WAR: ERITREA/ Au: BURGESS, Doris - Nr: Review of African Political Economy, 45-46/1989 - pp: 126-132; REINO UNIDO

WOMEN IN THE ALGERIAN LIBERATION STRUGGLE/ Au: HELIE-LUCAL, Marie-Aimée - Ai: IFDA - Nr: IFDA Dossier, 72, July-August, 1989 - pp: 37-49; SUÍZA

WOMEN AND BOOKS IN AFRICA: A QUESTION OF SURVIVAL?/ Au: G. MUGO, Micere - Ai: IFDA - Nr: IFDA Dossier, 73, September-October, 1989 - pp: 3-11; SUÍZA

WOMEN STAY ON THE FARM NO MORE: CHANGING PATTERNS OF RURAL-URBAN MIGRATION IN SUB-SAHARAN AFRICA/ Au: GUGLER, Josef - Nr: The Journal of Modern African Studies, 2, Vol. 27, June, 1989; pp: 347-352; REINO UNIDO

WOMEN AND THE CHANGING URBAN HOUSEHOLD ECONOMY IN TANZANIA/ Au: TRIPP, Aili Mari - Nr: The Journal of Modern African Studies, 4, Vol. 27 December, 1989; pp: 601-623; REINO UNIDO

TECNOLOGIAS PARA LA MUJER: EN QUE FORMA PUEDE AYUDAR LA CTPD/ Ai: CTPD - Nr: Cooperación Sur, Enero, 1992 - pp: 10-12; ESTADOS UNIDOS

MUJERES EN SUDAFRICA/ Au: MEER, Fatima - Ai: UNESCO - Nr: El Correo de la Unesco, Febrero, 1992 - pp: 30-33; FRANCIA

MATERNIDAD SIN RIESGO: DE LA DEFENSA DE LA CAUSA A LA ACCION/ Au: TINKER, Anna - Ai: FMI/BM - Nr: Finanzas y Desarrollo, 4, Diciembre, 1991 - pp: 18-21; ESTADOS UNIDOS

LUCHANDO POR LA PAZ: EL PAPEL DE LAS MUJERES EN LA RESOLUCION DE CONFLICTOS/ Au: IRWIN, Victoria - Ai: PNUD - Nr: Opciones, 1, Vol. 1, Mayo, 1992 - PP: 14-18; ESTADOS UNIDOS

ESPEJOS Y TRAVESIAS: ANTROPOLOGIA Y MUJER EN LOS 90/ Au: MOORE, Henrietta (et al.) - Ai: ISIS - Nr: ISIS Internacional, 16, Agosto, 1992 - pp: 5-149; CHILE

APOYO A LA MUJER RURAL/ Ai: UNICEF - Nr: Noticias del UNICEF, 142, Marzo, 1992 - pp: 7-10; ESPAÑA

RISQUE DE FAMINE SANS PRECEDENT EN AFRIQUE/ Au: BRISSET, Claire - Nr: Le Monde Diplomatique, 460, Juillet, 1992 - pp: 25; FRANCIA

ALPHABETISATION DES FEMMES : ACTION DES ONG/ Ai: International Associations and Meetings - Nr: Transnational Associations, 6, 1991 - pp: 343-347; BELGICA

THE WOMEN'S AGENDA/ Au: WEISSMAN, Robert - Nr: Multinational Monitor, 7-8, Vol. 13, July-August, 1992 - pp: 30-32; ESTADOS UNIDOS

LES FEMMES ET LA MOUDOUNA/ Au: BERRADA GOUZI, Nabila - Nr: Jeune Afrique (Dossier), Sup. 1658, 1992 - pp: 14; FRANCIA

LES FEMMES DU MAGHREB: L'ENJEU/ Nr: Jeune Afrique, 1629, 1992 - pp: 54; FRANCIA

CAMINANDO, LUCHAS ESTRATEGIAS DE LAS MUJERES (TERCER MUNDO)/ Ai: ISIS - Nr: ISIS Internacional, 11, Vol. XI, Junio, 1989 - pp: 5-101; CHILE

MUJERES Y DESARROLLO, ESTRATEGIAS Y PROYECTOS/ Au: VARGAS VALIENTE, Virginia; LOZANO, Itziar - Ai: Coordinadora Española de Organizaciones no Gubernamentales para el Desarrollo - pp: 7-49; Madrid, 1991

2- LLIBRES

DIRECTORIO SOBRE LA MUJER EN CENTROAMERICA, PANAMA Y BELICE PROGRAMA REGIONAL, MUJER, SALUD Y DESARROLLO/ Ai: Ministerio de Asuntos Sociales; Instituto de la Mujer - pp: 9-115, SAN JOSE DE COSTA RICA, Junio 1989

LA MUJER, RETOS HASTA EL AÑO 2000/ Ai: Naciones Unidas - pp: 5-85; Nueva York, 1991

FEMMES DU MAGHREB AU PRESENT: LA DOT, LE TRAVAIL, L'IDENTITE/ Au: GADANT, Monique; KASRIEL, Michèle; Editions du Centre National de la Recherche Scientifique - pp: 11-301; Paris, 1990

LA PALABRA DE LAS MUJERES: UNA PROPUESTA DIDACTICA PAR HACER HISTORIA/ Au: GARCIA NIETO PARIS, Maria Carmen (Ed.) - Ai: Escuela Popular de Adultos «Los Pinos de San Agustin» Editorial Popular - pp: 9-123; Madrid, 1991

LES FEMMES DANS LE MONDE/ Des chiffres et des idées 1970-1990 - Ai: Nations Unies - pp: 11-113; Nations Unies, New York 1992

Nom i cognoms _____
 Adreça _____
 Població _____ D.P. _____ Telèfon _____
 Data de naixement _____ Professió _____
 D.N.I. n.º _____

Banc o Caixa _____
 Adreça _____
 Població _____
 Nom del(dels) titular(s) _____

SUBSCRIU-TE ALS SERVEIS DE LA FUNDACIÓ CIDOB.

- Rebràs informació puntual de totes les activitats de la Fundació
- Tindràs lliure accés a la biblioteca, descompte als cursos i activitats i rebràs les publicacions adients a la subscripció que triïs.

Senyor Director:

Prego a vostè que prengui nota de carregar al meu compte/a la meua llibreta oberta/a en aquesta entitat, els rebuts que hi presentarà CIDOB.

Publicacions

- Quota 2.500 ptes. any. Dossier Cidob (*d*CIDOB)
 Quota 5.000 ptes. any. Rev. Afers Intern. + *d*CIDOB
 Quota 10.000 ptes. any. Anuari Intern. + Rev. Afers. Intern. + *d*CIDOB.

Atentament

(signatura)

Sistema de pagament:

Domiciliació del rebut anual a entitat bancària o de crèdit.
 Ompliu, si us plau, el cupó adjunt i trameteu-lo per correu a CIDOB.

Signat per _____

Adreça del titular _____

Data

Signatura:

Nº compte/llibreta _____